Te whakairo i tētahi pūnaha mātauranga kaha ake i te taha o te iwi o Aotearoa

Tuhinga matapakinga

Ngā kaupapa

Kupu whakataki a te Minita Take Mātauranga 5

Tirohanga whānui 6

He whakamārama 6

Tēnei tuhinga matapakinga whakawhitiwhiti kōrero 6

Te take me te āhua e tonoa ana e matau ō whakaaro 6

Tirohanga whānui o te matapakinga 6

Te whakatōpū haere mai – He matakitenga 30 tau, ngā whāinga Kāwanatanga, ngā tūmahi 10 tau me te NELP me te TES 9

He matakitenga tuwhera ukauka mō te mātauranga 9

Ngā Whāinga mō te Mātauranga 9

Te hāngai ki ētahi tūmahi o te Kaupapa Mahi Mātauranga 10

Te hāngai ki te Rautaki Oranga Tamaiti me te Taiohi 10

Te Tauākī o Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako (NELP) me te Rautaki Mātauranga Matua (TES) 11

He pēhea te tautoko a te NELP me te TES i ngā whāinga o te rāngai mātauranga 11

He tirohanga: ngā kaupapa matua o te NELP 12

He tirohanga: ngā kaupapa matua o te TES 13

Whāinga 1: Ko ngā ākonga kei te iho – Ko ngā ākonga me ō rātau whānau kei te iho o te mātauranga 14

Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako: 15

Whakarite kei te rongo ia ākonga i te wairua haumaru, manaaki me te whakauru mai mō ōna ake āhua, tae atu ki te tuakiritanga, reo, ahurea hoki me ngā hiahia ako 15

Me whakauru mai i te whānau hei pātui hira ki ngā akoranga me ngā whakatutukitanga o ia ākonga 15

Te Rautaki Mātauranga Matua: 16

Whakarite he haumaru, he tuwhera, he urupare ngā wāhi mātauranga matua, he tuwhera anō hoki 16

Whāinga 2: Kāore he tauārai i roto i te mātauranga – Ka taea ngā whai wāhitanga me ngā putanga rawe mō ia ākonga 17

Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako: 18

Me whai tūmanako teitei mō ia ākonga me te whakakore atu i ngā tikanga e whakawhāiti ana i te urunga ki te marautanga 18

Te tautoko i ngā whakawhitinga angitu atu, i roto, mai i ngā wāhi ako 18

Me whakarite kāore ngā tauārai pūtea me ētahi atu tauārai mō ngā ākonga me ō rātau whānau i te aukati i te urunga ōrite ki ngā whakaakoranga, akoranga me te whakauru ki te ao o ngā akoranga kōhungahunga, kura rānei 18

Te Rautaki Mātauranga Matua: 19

Mārama me te urupare ki ngā hiahia me ngā wawata o ngā ākonga 19

Waihanga i ngā ara mārama e tautokona ana kia taea ai e ngā ākonga ō rātau wawata te whakatutuki 19

Waihanga i ngā tūmomo kōwhiringa mātauranga rerekē me ngā tauira whakarato kia taea ai ngā akoranga pūmau 19

Whāinga 3: Ngā whakaakoranga me te kaiārahi kounga – ko te kounga o ngā whakaakoranga, kaiārahi hoki te mea whaitake mō ngā ākonga me ō rātau whānau 20

Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako: 21

Whakatipu i te ohu mahi ki te whakakaha i ngā whakaakoranga, kaiārahi hoki me te tautoko i tētahi umanga puta noa i te pūnaha 21

Whakauru i te reo Māori me ngā tikanga Māori ki ngā pito katoa o te ora o te wāhi ako 21

Te Rautaki Mātauranga Matua: 22

Haumi ki ā rātau kaimahi mā ngā āhuatanga e whakakaha ana i ā rātau tikanga me te whakahāngai ki ngā hiahia o ngā ākonga, ahumahi, kaituku mahi me ngā hapori. 22

Whakauru i te reo Māori me ngā tikanga Māori ki ngā pito katoa o te ora o te wāhi ako 22

Tuku i ngā whakaakoranga me ngā akoranga e hāngai ana ki ngā ahurea me te tangata 22

Whāinga 4: Te Anamata o Ngā Akoranga me Ngā Mahi – Ngā akoranga e hāngai ana ki ngā ao o ngā tāngata o Aotearoa i tēnei rā, ā, puta noa i ō rātau rā 23

Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako: 24

Me whakarite kei te tuku rātau i ngā akoranga e mārama ai ngā ākonga ki ngā tuakiri ahurea o Aotearoa me tō tātau hītori 24

Te Rautaki Mātauranga Matua: 24

Kia tutuki ai tēnei whāinga, ko tā te mātauranga matua, me mātua: 24

Neke i te arotahi o te whakaako me te ako ki ngā wāhi mahi 24

Whakaaroaro anō mō ngā mea e whakaako ana tātau me te ako mō te āhua hurihuri o te mahi 24

Tuku i ngā tohutohu ara mahi, mōhiohio hoki 25

Whakatenatena i ngā TEO me ngā kaituku mahi ki te mahi ngātahi ki te whakapakari ake i ngā pūkenga o ngā kaimahi onāianei 25

Whāinga 5: Mātauranga tūmatanui taumata tiketike tuwhera – E pono ana, e toitū ana te mātauranga o Aotearoa 26

Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako: 27

Te whakawhanake i ngā hononga me tō rātau iwi, hapū, hapori hoki kia hāngai ai ngā tūmanako me ngā whakaritenga ahunga rautaki. 27

Te Rautaki Mātauranga Matua: 27

Āhukahuka me te uara i tō tātau tuakiri ā-motu ahurei 27

Hāpai ake i te tuku tautoko a ngā rangahau ki te oranga o Aotearoa 27

Tāpiritanga 1: Te Rautaki Mātauranga Matua e marohitia ana – Ngā Tūmahi Tautoko Waitohu 28

Kupu whakataki a te Minita Take Mātauranga

Kei te whai te Kāwanatanga i tētahi kaupapa takahuri nui puta noa i te pūnaha mātauranga kia pai ai te tautoko i ngā ora pai ake mō ia tangata o Aotearoa. Ko taku hiahia kia arotahi tā tātau pūnaha ki ngā hiahia o ngā ākonga, ā, e hiahia anō ahau kia mōhio ngā whānau he tino pātui rātau i roto i te mātauranga o ā rātau tamariki, rangatahi hoki. Ko taku hiahia kia wātea ō tātau wāhi ako mai i te kaikiri, aukatitanga, nonotitanga me te whakaweti, kia rongo ai ngā ākonga katoa i te ewe whenua me te oranga. Ko taku hiahia anō kia tino tautokona ngā ākonga ki te neke haere i roto i te pūnaha mātauranga, i waenga i ngā kaiwhakarato mātauranga, ā, ki roto i te iwi whānui me te ao mahi.

He nui ngā āhuatanga e ngākau whakahī ai tātau o Aotearoa e pā ana ki tā tātau pūnaha mātauranga. Me kī he pai tonu te mahi a ā tātau ākonga i te taha o ngā paerewa o te ao o te angitu i roto i te mātauranga, ā, he ākonga, ngā kaiwhakaako me ngā kairangahau e eke ana ki ngā mea papai i te ao katoa. Kei mua tō tātau rāngai mātauranga arareo Māori i roto i te mātauranga iwi taketake, ā, he wāhanga hira tōna i roto i te whakarauoratanga o te reo Māori me ngā tikanga Māori.

Ko te kōrero mai a ngā tāngata o Aotearoa puta noa i te Kōrero Mātauranga ko te oranga, ōritenga me te whakaurunga ngā mea tino hira mō ngā ākonga me ō rātau whānau, engari kāore tā tātau pūnaha onāianei i te tuku i tēnei mō te katoa.

Kei te hurihuri te ao e mōhio ana tātau, he tō mai i ngā whai wāhitanga hou me ngā whakapātari hou, kaua mō ngā tamariki me ngā taiohi anake, engari mō rātau kei roto i te ohu mahi e hiahia ana ki te whai pūkenga hou. Kia eke panuku ai ngā tāngata o Aotearoa i roto i tēnei ao hurihuri, me whakamana e tātau tēnā tangata me tēnā tangata o te iwi whānui kia whai wāhi mai, me te whakarite ka taea e te pūnaha mātauranga te whakarato ki ngā tāngata katoa o Aotearoa. Me whiwhi anō tātau i tētahi pūnaha rangahau taumata tiketike, auaha e taea ai te urupare ki ēnei whakapātari me te hāpai i tō tātau oranga mā te whakatuwhera i ngā tikanga hou o te tirotiro ki te ao.

Mō te wā tuatahi, kei te whai tēnei Kāwanatanga i tētahi ara kōmitimiti hei whakatakoto i te aronga mō te pūnaha mātauranga, mai i ngā kaiwhakarato mātauranga kōhungahunga, atu ki te rāngai kura whakature, tae noa ki te mātauranga matua me te whakangungu me te rangahau. Ko te wāhi tīmata mō tēnei ko tētahi ara 30 taimau ki te mātauranga i Aotearoa, e whakatutuki ana i te kupu oati a te Kāwanatanga ā-Hononga i waenga i a Reipa me Aotearoa Tuatahi. E paiherea ana i roto i ngā wawata o ngā tāngata o Aotearoa mō te mātauranga – kia āhei ai ia tangata o Aotearoa ki te ako me te eke ki ngā taumata, te āwhina i tōna whānau me ngā hapori kia momoho, me te waihanga i tētahi ōhanga whaihua, toitū me tētahi iwi tuwhera, manaaki hoki. Ko taku koronga mō tēnei matakitenga kia noho hei punga mō te kaupapa Mahi Mātauranga, ngā whāinga e whakatakotohia ana e mātau me ngā kaupapa matua e arotahi ana ngā wāhi ako puta noa i te pūnaha mātauranga.

E whakatakoto ana Tauākī o Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako me Te Rautaki Mātauranga Matua i ngā tūmanako mō ngā wāhi ako, hei whakarite i ētahi atu o ngā raruraru nui e kitea ana i roto i te pūnaha mātauranga me te whakatinana i te matakitenga. He utauta ēnei ka whakamahia e ngā wāhi ako kia taea ai ngā huringa whaitake i roto i ā rātau mahi o ia rā hei whakapai ake i te oranga me te angitu mō ngā ākonga katoa me ō rātau whānau.

Ko ngā kaupapa matua e marohitia ana i roto i tēnei tuhinga matapakinga ka whakaata i ngā mea i kōrerohia mai me uru ki tā tātau pūnaha mātauranga, he whakarite ka whakamanahia ngā ākonga katoa ki te whakatutuki i ō rātau wawata me te rangatira o ō rātau ao. Kei te hiahia mātau i ō whakaaro mēnā kua tika i a mātau ēnei. He tono tēnei ki a koe kia pānuitia tēnei tuhinga matapakinga, whakaarohia ngā matapakinga e marohitia ana, ka tuku mai i ō whakaaro.

Ka noho ēnei mahi i te taha o ētahi atu huringa e whakahaerehia ana i tēnei wā i roto i te pūnaha mātauranga. Mō ētahi atu kōrero, haere ki: https://conversation.education.govt.nz/

Hōnore Chris Hipkins

Minita Mātauranga

Tirohanga whānui

He whakamārama

I te tīmatanga o te tau 2018, i tīmata te Kāwanatanga, ngā kaiwhakaako me ngā tāngata o Aotearoa – ngā ākonga, mātua, kaituku mahi, iwi me ngā hapori ki te kōrero whānui mō ngā hiahia o ngā tāngata o Aotearoa mai i te mātauranga i tēnei wā me ngā rā e tū mai, ā, me pēhea te whakatutuki i tēnei.

E rua ngā hui taumata nui o roto i tēnei Kōrero Mātauranga, neke atu i te 43,000 ngā whakautu ki tētahi rangahau mātauranga ā-motu me ngā rangahau uiui tauwhāiti atu anō mō ngā huringa ki ngā wāhanga rerekē o tā tātau pūnaha.

He maha te hunga whai pānga i tautoko mai mā ngā tini hui tuwhera maha, ngā wānanga, me ngā huihuinga hoahoa. Nā te whakapau kaha i rongo ai mātau i aua reo kāore i tino rongohia i roto i te mātauranga – ngā taiohi, ngā whānau Māori me ō Te Moananui-a-Kiwa me rātau nō ngā hapori mātāwaka, me te hunga hauā me ō rātau whānau.

Tēnei tuhinga matapakinga whakawhitiwhiti kōrero

E whakarārangi ana tēnei matapakinga i te matakitenga pae tawhiti, ngā whāinga me ngā tūmahi i puta i ngā matapakinga me te iwi o Aotearoa. Koinei te wāhi tīmatanga mō te Tauākī o Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako (NELP) me te Rautaki Mātauranga Matua (TES) kua marohitia, ā, koinei te arotahi o tēnei matapakinga.

Ka whakamāoritia e te NELP me te TES te matakitenga me ngā whāinga mō te mātauranga ki ngā kaupapa matua ka taea te mahi mō ngā wāhi akoranga mai i te mātauranga kōhungahunga tae noa ki te mātauranga matua.

Ka mahia e te NELP me te TES ngā mahi nei i ngā ara mātauranga rerekē – ko te NELP mō ngā akoranga kōhungahunga, kura hoki me te TES mō ngā akoranga mātauranga matua me ngā akoranga pūmau. E tohu ana i ngā kaupapa matua a te Kāwanatanga mā ngā āhuatanga e hāngai ana ki ia ara kia kite ai ngā wāhi akoranga i ngā mea e tonoa ana rātau ki te mahi.

He tuhinga ā-ture te NELP me te TES me tino whakamana e ngā tari mātauranga me ngā wāhi akoranga, me whai whakaaro rānei i raro i te Ture Mātauranga. Ko ēnei ngā mea ka whakaawe i ngā mea ka kawea e ngā wāhi akoranga i roto i ngā tau e rima e heke nei.

Koinei te take e hira ai te rongo i ō whakaaro mō te tuhinga matapakinga.

Te take me te āhua e tonoa ana e matau ō whakaaro

I pātaihia koe mā te Kōrero Mātauranga me ngā whakawhitiwhiti kōrero hāngai a NELP me TES, he aha ō whakaaro mō ngā kaupapa matua mō te pūnaha mātauranga. I whakaūngia ō kōrero mā ngā whakaaturanga kei a mātau, ā, nā ēnei i whāngai te whanaketanga o ēnei kaupapa matua. Ko te hiahia ināianei ko te tirotiro i whakaata tikahia e mātau ō whakaaro me ō māharahara i roto i ngā kaupapa matua o NELP me te TES.

Tirohanga whānui o te matapakinga

Ka whakahaerehia ngā matapakinga mō te NELP me te TES i te mutunga o Mahuru me Whiringa-ā-nuku 2019, me te matapakinga mō te NELP tae noa ki te 25 o Whiringa-ā-rangi. E tono ana mātau i ō whakaaro mō ngā kaupapa matua mā ngā tāpaetanga, he rangahau tuihono, pāpāho pāpori, me ngā matapakinga kanohi ki te kanohi hāngai.

Ka kitea he hono ki ngā rangahau mō te NELP me te TES hukihuki i te paetukutuku Kōrero Mātauranga https://conversation.education.govt.nz/conversations/shaping-a-stronger-education-system-for-all/

E whakaratoa ana ngā rangahau i te reo Ingarihi me te reo Māori. E wātea ana pea ki ētahi atu reo, ki te tonoa, ā, ina taea ana.

Te whakairo i tētahi pūnaha mātauranga kaha ake me te iwi o Aotearoa

Whakamaua te pae tata kia tina – *Take hold of your potential so it becomes your reality...*

He uri tātau nō ngā kaihōpara, kaitūhura me ngā kaihanga auaha i whakamahi i ō rātau mōhio hei tāwhai i ngā paerangi mamao. He wairua manaaki, ōrite, tūhonohono te āhua o ā tātau akoranga kia anga whakamua ai me te nanao atu i ngā hua mō ō tātau iwi me ngā huarahi anamata, āhuatanga hoki ka whāia e rātau.

Whaia te pae tawhiti kia tata – *Explore beyond the distant horizon and draw it near!*

Whāinga 1:

Ko ngā ākonga te iho

Kei te iho ngā ākonga me ō rātau whānau o te mātauranga

I kī mai ngā tāngata o Aotearoa ko te tikanga o tēnei:

- E whakaaetia, e whakautehia, e uaratia ana ngā ākonga me ō rātau whānau, ā, he rongo i te ewe whenua, me te whai reo, mana hoki hei hoa pātui i roto i tō rātau mātauranga
- Ka ako ngā tamariki me te momoho mā ngā ara akoranga mātauranga kounga teitei
- Ka whai wheako ngā ākonga i tētahi mātauranga e uara ana me te ukauka i te ākonga, ka tūhono hoki i a rātau ki tō rātou tuakiri, reo, ahurea hoki, ā, kāore i te pēhia e te whakawā wawe, aukatitanga me te kaikiri
- He haumaru ngā ākonga ā-tinana, ā-pāpori, ā-whatumanawa hoki – ka pono ngā whānau kei te tiakina ā rātau tamariki
- Ka whai wāhi rātau ki ngā whakaakoranga me ngā akoranga e whakapakari ana i ō rātau kaha me te urutau ki tō rātau horopaki kia anga whakamua, whakatutuki me te eke ki te tiketiketanga
- E ngākau titikaha ana ngā ākonga ki te tuku whakaaro ki te oranga o te whānau me te āwhina i tō rātau iwi me ngā hapori kia momoho
- Ka whakarite ngā kaiwhakarato mātauranga he māmā mō ngā ākonga ki te ako mai i ngā wāhi e hiahiatia ana me te neke e ai ngā huringa o ō rātau hiahia, ao hoki
- Ka whai ngā mōhiohio o ngā ākonga i a rātau, ā, kei a rātau ngā mōhiohio e hiahiatia ana e rātau ki te whakapakari i ngā pūkenga me ngā mōhiotanga e hiahiatia ana e rātau me ō rātau kaituku mahi

Whāinga 2:

Kāore he tauārai i roto i te matauranga

Ka taea ngā whai wāhitanga me ngā putanga rawe e ia ākonga

… ko te tikanga o tēnei:

- Ka rongo ngā ākonga katoa i te wairua manaaki, me te uru atu me te tino whai wāhi atu ki te mātauranga
- Kei te pai ki ngā ākonga katoa te mātauranga, ā, kei te anga whakamua me te eke ki ngā taumata
- E whai wāhi ana ia tamaiti ki te ratonga akoranga kōhungahunga e uaratia ana e ō rātau mātua me te tautoko i tōna tuakiri, reo, ahurea hoki
- Ka whakawāteahia ngā ārai ā-pūtea, ā-tinana hoki kia taea e ngā tāngata katoa o Aotearoa te uru atu ki ngā whai wāhitanga o te mātauranga
- Ka taea e ngā ākonga me ō rātau whānau te uru atu ki ngā huarahi arareo Māori whānui
- Ka whai hua ngā ākonga katoa ahakoa te tuakiri, reo, ahurea, mōhio, āhuatanga rānei mai i ngā tūmanako teitei, ka mutu e tautokona ana kia anga whakamua, whakatutuki me te eke ki ngā taumata
- E āhei atu ana ki te mōhiotanga motuhake, tautoko hoki mā ngā ākonga, whānau, iwi, kaiwhakaako hoki ina hiahiatia
- Nā te angitu o ngā ākonga ka tuwhera mai ngā tatau ki te whiwhi mahi me ētahi atu whai wāhitanga puta noa i ō rātau ao
- E tuwhera ana ngā akoranga mātauranga matua me te wāhi mahi me te āhei o ngā ākonga katoa me ngā kaituku mahi ki te whakatutuki i ō rātau wawata
- Ka pakari ake ngā kaituku mahi me ngā hapori mai i ngā kaiakatanga, pūkenga me ngā mōhiotanga e taea e ngā ākonga katoa te tautoko

Whāinga 3:

Ngā whakaakoranga me te kaiārahi kounga

He tino whaitake ngā whakaakoranga me te kaiārahi kounga mō ngā ākonga me ō rātau whānau

… ko te tikanga o tēnei:

- E tautokona ana ngā ākonga katoa e tētahi ohu mahi kanorau, whai pūkenga, whai tohu mātauranga hoki kei te wāhi tika i te wā tika
- Ka tukuna e ngā kaiwhakarato ngā whakaakoranga me ngā akoranga manaaki me te urupare e urutau ana ki ngā hiahia o ngā ākonga
- E uaratia ana ngā kaiwhakaako, ā, he whai mana i roto i tētahi ara umanga pono, tūnga teitei
- Kei ngā kaiwhakaako te oranga me ngā mōhio ahurea kia whakapau ai ki ia ākonga
- E kaingākau ana ngā kaiārahi me te whai pūkenga kia puta ai ngā whakaakoranga me ngā akoranga papai rawa
- E pūmau ana ngā kaiwhakaako i ngā taumata katoa ki te tūhono anō ki te hunga kua momotu mai i te whai akoranga
- He tauutuutu ngā whakaakoranga me ngā akonga – e tūhono ana ngā ākonga, ō rātau whānau, iwi, hapori hoki ki ngā mātanga mātauranga, ā, he whai mana.
- He tika te whakamahi a ngā kaiwhakaako i te reo Māori i ia rā
- Ka taea e ngā ākonga te waihanga me te āhukahuka ōkawa i ngā pūkenga o ō rātau kaituku mahi
- Nā ngā rangahau whakaako o te ao whānui ka noho tonu ngā ākonga mātauranga matua ki te pae o te mōhiotanga

Whāinga 4:

Te anamata o te ako me te mahi

Ngā akoranga e hāngai ana ki ngā ao o ngā tāngata o Aotearoa i tēnei rā, ā, puta noa i ō rātau rā

… ko te tikanga o tēnei:

- Ka taea e ngā ākonga katoa te hono atu ki ētahi atu ki te tūhura, te whiwhi me te whakawhānui ake i ngā kaiakatanga, pūkenga me ngā mōhio e hiahiatia ana e rātau kia momoho
- Ka whanake ngā mōhio, pūkenga me ngā āhuatanga e hiahiatia ana e rātau i roto i ngā whakaakoranga, akoranga me ngā tākaro kia noho hei tino ākonga angitu
- E mārama ana rātau me te whai i te anga whakamua o ā rātau akoranga me ngā kōwhiringa, ara hoki
- Ka tipu te hono o ngā ākonga katoa ki te iwi o Aotearoa, te hītori, ngā tuakiri, ngā reo me ngā ahurea o tētahi āhuatanga mātauranga e hono ana ki te ao
- E hāngai ana ngā akoranga, ka mutu kei te arotahi ki te anamata o ngā wawata o ngā ākonga - ā rātau tautoko i ō rātau hapori kanorau me tō rātau wāhi mahi hei kirirarau nō Aotearoa me te ao whānui.
- Ka taea ngā ākonga te ako, me te aha te ako i roto i te reo Māori me te reo rotarota o Aotearoa
- He pūmau te akoranga me te whakangungu, ā, he ū ki ngā whai wāhitanga me ngā whakapātari ka huaki i te anamata o te mahi.
- E āhukahukatia ana ngā pūkenga me ngā mōhio hāngai o ngā ākonga mā ngā tohu pakari, pono hoki
- Kei ngā kaimahi ngā pūkenga me ngā mōhio o āpōpō hei āwhina i ngā pakihi kia tipu, kia tōnui

Whāinga 5:

He mātauranga tūmatanui taumata tiketike mā te iwi whānui

E pono ana, e toitū ana te mātauranga o Aotearoa

… ko te tikanga o tēnei:

- E whirinakitia ana te mātauranga o Aotearoa e ngā ākonga, whānau, kaituku mahi, iwi, hapori me ngā ākonga o tāwāhi pea
- He urutau, auaha hoki te mātauranga
- E whakautehia ana ngā rangahau o Aotearoa me te whakawhānui i te māramatanga, hononga, auahatanga hoki
- E whakaatahia ana, e tautīneihia ana e ngā whakamāramatanga o te anga whakamua, paetae, angitu hoki ngā mea e uaratia ana e ngā ākonga me ō rātau whānau mā tā rātau titiro ki te ao, tae atu ki te Māori me ngā tāngata o Te Moananui-a-Kiwa me te hunga hauā
- E uaratia ana, e tautokona ana, e whai mana ana te mātauranga Māori
- He mārama ngā pātuitanga Māori-Karauna, ā, he whaitake ki ngā akoranga
- He ngāwari te āhua o te whai o ngā ākonga me ō rātau whānau i te mātauranga mai i ngā ratonga kāwanatanga e whiwhi ana rātau hei tautoko i ngā āhuatanga, tūmanako hoki o ō rātau ao o ia rā
- E whakarato ana tētahi pūnaha mātauranga ahumahinga toitū, whakakotahi i ngā akoranga kua whakaurua ki ngā mahi
- E hāngai ana ngā wāhi ako, ā, he pai mō te toitū ā-taiao

Kia…

- Tautoko te Mātauranga o Aotearoa i te oranga, ā, ka whai kaha te tangata ki te tipu, te ako me te eke ki ngā taumata.
- Taea e ngā ākonga te tautoko kia momoho ai tō rātau whānau, hapori hoki.
- Hangaia ngātahitia e tātau tētahi ōhanga whaihua me te toitū me tētahi iwi whānui ngākau tuwhera, manaaki hoki.
- Whakamanahia Te Tiriti, ā, he whaitake ngā pātuitanga Māori-Karauna mō te akoranga.

Ka pēhea tō mātau mōhio kei te ara tika mātau: Kei roto i ā mātau tikanga tātai ko te āhua o tā mātau whakarato ki ngā taumata katoa o te pūnaha. Kei roto i ngā whakaritenga tātai ko ngā tikanga onāianei me ngā tikanga ka hangaia e mātau i roto i te wā

Ka **tono mātau ki ngā ākonga me ō rātau whānau mō tō rātau oranga, wheako hoki mō te mātauranga**, mā te whakamahi i ngā rangahau noa me ngā kōrero tahitanga. Ka tono anō ki ngā hapori (hei tauira, ngā hapori o Te Moananui-a-Kiwa) mō ō rātau wheako i roto i te mātauranga.

Ka whakamahia e mātau ngā mōhiohio pūnaha mō ngā hiahia, anga whakamua, whakatutukitanga me ngā tohu kia mārama ai ki ngā pūkenga, mōhio me ngā mōhiotanga e whiwhi ana ngā ākonga. Ka tātai mātau i tētahi taumata e mōhiotia ai mātau kei te mahi mātau mā ngā ākonga katoa, me te angitu o te Māori hei Māori. Ka manaakitia e mātau ngā mōhiohio kia pono mai ai ngā tāngata o Aotearoa.

Ka tātaihia e mātau te whai wāhi ki te akoranga mai i te akoranga kōhungahunga, ngā kura, te mātauranga matua me ngā akoranga wāhi mahi, pūmau hoki. Ka tātaihia e mātau te kaha o te hiahia, te tōtikatanga me te kounga o ngā ratonga (hei tauira, mā te whakahaere i ngā mōhiohio whakahaere me te matapae i te hiahia). Ka tātaihia e mātau ngā tikanga mahi ina hiahiatia ana (hei tauira, mā ERO me NZCER).

Ka whakamahia e mātau ngā raraunga ohu mahi mātauranga me te matapae hei tātai mēnā kei te rawaka ngā tāngata, kei a rātau te kanorautanga e hiahiatia ana, ā, i ngā wāhi e tika ana. Ka whakamahia e mātau ngā tūmomo mōhiohio kia mārama ai mātau kei te pēhea haere o tā mātau aroturuki i ngā pūmanawa o te ohu mahi, te oranga me te whanaketanga (hei tauira, mā Matatū Aotearoa, me te whakamahi i ngā kanorautanga).

Ka tātaihia e mātau ngā putanga i waho atu o te mātauranga kia mārama ai mātau mēnā e whaitake ai ngā akoranga o ngā tāngata ki ō rātau ao. Kei roto i tēnei ko te whiwhi mahi, te whakauru atu hei kirirarau, ngā tātai o te oranga pāpori (hei tauira, te whakamahi i te hanganga raraunga kōmitimiti - IDI) me te whakauru atu ki ngā hapori Māori me Te Moananui-a-Kiwa.

Ka tātaihia e mātau te mahinga me te pakari o te pūnaha me ōna wāhanga kia taea ai te whakarato ki ngā reanga onāianei me ā muri ake. Ka tātaihia e mātau te kaha o ngā whakanōhanga (hei tauira, mā ERO me NZQA) me te kounga o ngā rangahau (hei tauira, mā te PBRF). Ka whakawhānuitia ā mātau tikanga tātai kia uru mai ai te kounga o ngā pātuitanga tiriti me te mahinga ā-taiao o te pūnaha.

Te whakairo i tētahi pūnaha mātauranga kaha ake me te iwi o Aotearoa

10 Tau
Ngā tūmahi

Whakamaua te pae tata kia tina - *Take hold of your potential so it becomes your reality...*
Whaia te pae tawhiti kia tata - *Explore beyond the distant horizon and draw it near!*

Whāinga 1:

Ko ngā ākonga te iho
Kei te iho ngā ākonga me ō rātau whānau o te mātauranga

Whāinga 2:

Kāore he tauārai i roto i te mātauranga
Ka taea ngā whai wāhitanga me ngā putanga rawe e ia ākonga

Whāinga 3:

Ngā whakaakoranga me te kaiārahi kounga
He tino whaitake ngā whakaakoranga me te kaiārahi kounga mō ngā ākonga me ō rātau whānau

Whāinga 4:

Te anamata o te ako me te mahi
Ngā akoranga e hāngai ana ki ngā ao o ngā tāngata o Aotearoa i tēnei rā, ā, puta noa i ō rātau rā

Whāinga 5:

He mātauranga tūmatanui taumata tiketike mā te iwi whānui
E pono ana, e toitū ana te mātauranga o Aotearoa

Ngā Tūmahi Kaupapa Mahi Mātauranga

Ngā tūmahi hei waihanga pātuitanga
- Hangaia ngā pūrongo akoranga matawhānui kia mārama ai ki te anga whakamua me te tautoko i ngā tikanga whakatau a ngā ākonga, whānau me ngā ngaio
- Te whakatinana i ngā āhuatanga o te rautaki Akoranga Kōhungahunga, te anga whakamua o te marautanga me te pūrongo whakatutukitanga me te huringa NZCEA kia whiwhi ai ngā ākonga me ō rātau whānau ki ngā ara akoranga e uaratia ana e rātau
- Te whakatū i tētahi tikanga motuhake hei āwhina i ngā ākonga me ngā whānau ki te whakatakoto me te whakarite i ngā amuamu mō ā rātau akoranga
- Te tautoko i te waihanga marautanga paetata e whai wāhi atu ai ngā ākonga me ngā whānau me ngā reo rerekē mai i te hapori whānui i roto i ngā whakatau
- Te whakarei ake i te reo ākonga i roto i te pūnaha mātauranga matua

Ngā tūmahi hei tautoko i ngā wāhi akoranga
- Te whakapai ake i ngā ōwehenga pakeke:tamaiti i roto i ngā ratonga akoranga kōhungahunga
- Te arotake i te rahinga rōpū akomanga, hoahoa whare me ētahi atu āhuatanga ā-taiao i roto i ngā ratonga akoranga kōhungahunga
- Te waihanga i ngā rauemi tautoko kaiako hei ārahi i ngā akoranga mō ngā whakapātari ā-iwi hira
- Te tautoko i te whanaketanga o ngā rauemi e tō mai ai i ngā hītori me ngā mōhiotanga paetata, tae atu ki ērā e puritia ana e ngā iwi, ki roto i ngā akoranga
- Te whakawhanake i ngā pūmanawa puta noa i te mātauranga matua ki te whakamahi raraunga, tikanga pai hei tautoko i te oranga o ngā ākonga

Ko ngā whakaritenga hei whakarite i te kaikiri, me te aukatitanga
- Te whakarato me te ako mai i Te Hurihanganui me ētahi atu kaupapa hei patu me te whakarite i te kaikiri me te aukatitanga i roto i ngā ratonga akoranga kōhungahunga, kura me ētahi atu wāhi akoranga
- Te whakatinana i ngā kaupapa hou hei hāpai i te kanorautanga me te ārai me te urupare ki ngā mahi whakaweti, tae atu ki te whakawhanake i te māramatanga me te mōhio o ngā kaiwhakaako
- Te whakawhānui i ngā huatau o te angitu ki tua atu o te taha mātauranga mō ngā ākonga katoa me ngā whānau

Ngā tūmahi hei turaki i ngā tauārai ā-pūtea ki te ōritenga
- Te mau tonu ki te 20 haora koreutu me te turaki i ētahi atu tauārai ā-pūtea i roto i te mātauranga kōhungahunga
- Te whakatinana i te Taupū Ōritenga hei whakarite i ngā pānga o te noho rawakore ki ngā putanga o ngā ākonga
- Te whakatinana i tētahi whakamātautau o tētahi kaupapa whakarato tina i te kura
- Te whakanui haere ake i ngā putanga ki ngā kura kāore i te rapu koha
- Te tuku i te NCEA mō te koreutu ki ia taiohi
- Te tuku i te Ako Kore Utu hei tautoko i te Mātauranga Matua me te Whakangungu

Ngā tūmahi e tino ū ana ki ngā hiahia o ngā ākonga katoa
- Te whakarato i ngā ratonga me ngā tautoko hou mā ngā ākonga 'e noho tūpono pea te kore aro ki te kura', tae atu hoki ki te whakarato mā te Mātauranga Rerekē
- Te waihanga i ngā tūranga Kaitakawaenga Tautoko Akoranga kia tika ai te whiwhi i ngā tautoko i te wā tika
- Te whakarato i te Mahere Mahi Tautoko Akoranga me ētahi atu kaupapa me te whakarite ka tōmua te tautuhi i ngā akoranga tāpiri me te urupare wawe
- Te whakakaha i ngā tautoko motuhake kia tika ai te whiwhi a ngā ākonga whai matea i ngā tautoko tika i roto i te wā
- Te waihanga utauta e tautoko ana i ngā tikanga noa e kitea ai te anga whakamua me ngā matea akoranga
- Te whakawhānui i Ngā Tautoko Pūmanawa hei āwhina i ngā ākonga whai pūmanawa ki te whakatutuki i ō rātau pūmanawa nohopuku
- Te waihanga tautoko mā ngā ākonga whai pūmanawa i roto i te Mātauranga Māori
- Te whakamahi i te haumitanga me ngā pūtea hei whakarite ka tutuki i Ngā Whakahaere Mātauranga Matua ngā putanga ōrite, angitu hoki
- Te whakarauora i te rāngai Mātauranga Pakeke, Hapori, tae atu ki ngā akomanga pō
- Te waihanga i ngā mōhiohio me ngā utauta hei whakamahere i ngā pūkenga ki ngā ara mahi me ngā ara noa
- Te whakawhānui i ngā whai wāhitanga mahi moni/ako

Ngā tūmahi hei whakapiki ake i te rahinga me te kounga o ngā kaiako i roto i ngā ratonga akoranga kōhungahunga me ngā kura katoa
- Te whakarato i ngā kaupapa Rautaki whakarato kaiako ohu mahi mā ngā akoranga kōhungahunga, kura hoki
- Te whakatinana i tētahi rautaki ohu mahi atu ki te 2032 hei kukume mai me te pupuri i tētahi ohu mahi pakari, kanorau hoki
- Te whakapai ake i te Mātauranga Kaiwhakaako Tīmata kia pakari ake ai ngā kaiako ki te whakatutuki i ngā hiahia o ngā ākonga kanorau katoa o Aotearoa

Ngā tūmahi hei hāpai ake i te kounga o ngā whakaakoranga
- Te whakapiki i te maha o ngā kaiako whai tohu i roto i ngā ratonga akoranga kōhungahunga
- Te waihanga i ngā mōhiotanga ahurea puta noa i te ohu mahi, tae atu ki ngā mōhiotanga Tapasā me te Tātaiako mō ngā kaiako e ako ana i ngā ākonga o Te Moananui-a-Kiwa me Te Hurihanganui mō ngā ākonga Māori
- Te tautoko i ngā kōtuinga ngaio me te whakatau anō i ngā kaupapa matua PLD e aro ana ki te anga whakamua i roto i te marautanga
- Te whakawhānui ake i ngā tautoko mā ngā kaiako ki te waihanga, whakarato me te aromatawai i ngā marau paetata tuwhera me te whakapai ake i te āhei atu ki ngā rauemi mā te whakakapi i te TKI
- Te whakapiki i te matatau ki te reo Māori puta noa i te mātauranga kōhungahunga me ngā kura mā Te Ahu o te Reo
- Te whakapai ake i te tōtikatanga o te reo matatini me te pāngarau i roto i te mātauranga
- Te whakanui i te hiranga mā Ngā Tohu Whakaako Kairangi
- Te whakatū i Ngā Rōpū Kaiārahi Pūkenga ā-Rohe hei tuku tohutohu haumitanga mō ngā pūkenga e hiahiatia ana i ō rātau rohe
- Te whakatū i Ngā Pokapū Hiranga Ahumahinga hei kōkiri i te auahatanga me te hiranga i roto ngā mahi whakaako, akoranga hoki

Ngā tūmahi hei hāpai ake i te kounga kaiārahi
- Te waihanga i tētahi pokapū mō te kaiārahi me te whakatinana i te rautaki kaiārahi
- Te whakapiki ake i te kaiārahitanga ahumahi o ngā mātauranga ahumahinga katoa mā Ngā Kaunihera Whanaketanga Ohu Mahi

Ngā tūmahi hei whakapai ake i ngā pūkenga, mōhio me ngā mōhiotanga
- Te whakatinana i te marautanga Hangarau Matihiko i roto i ngā kura
- Te whakahou i ngā tuhinga Marautanga ā-Motu kia mārama ai ngā tūmanako akoranga, ka mutu kei te hāngai ki ngā ākonga o ēnei rā
- Te waihanga i tētahi arotahi kaha ake mō te hītori o Aotearoa kia noho ai ki roto i te marautanga paetata mō ngā ākonga katoa
- Te waihanga i tētahi kete āwhina mā ngā tamariki e wehe ana i te kura hei tautoko i a rātau ki te nanao atu ki ngā pūkenga noho e hiahiatia ana kia angitu
- Me whakarite kia pakari ake, kia ōrite, kia tuwhera hoki ō tātau tohu tuakana o te kura tuarua, te NCEA mā ngā ākonga o ngā momo kaha katoa, ao hoki

Ngā tūmahi hei tautoko i ngā akoranga pūmau
- Te whakarewa i te rautaki Pūnaha Ara Mahi hei tautoko i ngā ara mahi me ngā tūmanako o ngā ākonga
- Te whakaū i ngā akoranga ki roto i te mahi kia taea ai ngā whakangungu tino kounga i te mahi
- Te whakatipu i ngā kaiārahi o āpōpō mā Te Kawa Matakura.
- Te whakauru mai i ngā akoranga taketake ki tētahi kaupapa tautoko matawhānui hei whakauru atu, ako, mahi hoki
- Te whakatinana i te Rautaki Mātauranga ā-Ao hei āwhina ki te hono i ngā tāngata o Aotearoa ki te ao
- Te arotake i te pūnaha pūtea, tae atu ki ngā tohu, kia kaha ake te arotahi ki ngā akoranga ā-mahi puta noa i ngā tūmomo peka mātauranga whānui ake
- Te whakatinana i tētahi pou tarāwaho tuku pūtea mārama ake e tohaina ai ngā rawa ki ngā akoranga matua ake me ngā hiahia ōhanga
- Te tautoko i ngā whai wāhitanga matihiko hei whakauru ki tētahi ao mahi whānui ake

Ngā mahi hei whakapakari ake i ngā ara Arareo Māori
- Te tautoko i te uru atu o ngā ākonga kōhungahunga katoa e hiahia ana ki te whakauru ki Te Kōhanga Reo
- Te whakatipu i ngā ara mātauranga Arareo Māori me te tuku i ngā tautoko ōritenga
- Te tautoko i te whakarauoratanga o te reo Māori
- Te waihanga me te whakatinana i tētahi mahere mō ngā tohu katoa me ngā pūkete paetahi kia reo rua

Ngā tūmahi kia noho ai te whakaratonga mātauranga ki te wāhi tika
- Te whakarato i te Mahere Whakatipu Mātauranga ā-Motu hei whakarite kei te ū ō tātau kura akomanga hoki ki te tiaki i te taiao, ā, ka taea e te hunga hauā, me ngā kura ki ngā wāhi e hiahiatia ana me ngā wā e hiahiatia ana
- Te waihanga i tukanga whakatū akoranga kōhungahunga kia tika ai te wāhi o ngā whakaratonga paetata ki ngā ara mātauranga me te reo
- Te waihanga, whakaputa me te whakatinana i tētahi pou tarāwaho mōhiohio me te haumitanga e whakatipu ana i ngā TEO mahinga tiketike

Ngā tūmahi hei hāpai i te motuhaketanga, mahi ngātahi, haepapa hoki
- Te whakatū i ngā pokapū auahatanga e āhei atu ai ngā ratonga akoranga kōhungahunga ki ngā pūkenga auaha me ngā pātui rangahau
- Te whakapiki i te aroturuki o ngā ratonga akoranga kōhungahunga
- Te whakamana me te whakakaha i ngā kōtuinga i ngā taumata katoa kia mahi ngātahi
- Te waihanga i Te Pūtahi Pūkenga me te Hangarau o Aotearoa kia wātea mai ai he kōtuinga tūmatanui whakakotahi, toitū hoki o ngā mātauranga ahumahinga
- Te arotake i te pūnaha Pūtea Rangahau ā-Whakatutukitanga
- Te waihanga i tētahi pūnaha tuku pūtea mātauranga ahumahinga kotahi

Ngā tūmahi hei waihanga i tētahi pūnaha akoranga
- Te whakatinana i Te Rito hei whakapai ake i te kounga raraunga, wāteatanga, wā tika me ngā pūmanawa
- Te whakatinana i te aroturuki ka whakaritea, whānui hoki i roto i Ngā Akoranga Kōhungahunga.
- Whakatū i tētahi parenga raraunga mātauranga e whirinakitia ana me te whakamahi i te mana whakahaere me ngā tikanga mahi

Ngā mahi kia puāwai ai ngā pātuitanga Māori-Karauna
- Kia nui ake te āhukahuka i te Mātauranga Māori kia pai ake ai te tautoko me te whakaū i roto i ngā poari whakahaere, kaiārahitanga me ngā whakaakoranga
- Te mahi i te taha o te Māori ki te whakawhanake me te whakatinana i ngā pātuitanga Māori-Karauna whaihua.

Ko tā Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga, Te Rautaki Mātauranga Matua...
... he whakarato i te āheinga ki te tuari me te kōkiri whakamua i ēnei kaupapa matua me ngā tūmahi me ngā ratonga akoranga kōhungahunga, ngā kura me ngā whakahaere mātauranga matua, ā, me te hunga katoa e tika ana me whai wāhi mai kia hua ai ngā panonitanga pai mō te katoa

Kei raro kē ngā tūmahi 10 tau i ngā whakatau Tahua ā muri ake

Te whakatōpū haere mai – He matakitenga 30 tau, ngā whāinga Kāwanatanga, ngā tūmahi 10 tau me te NELP me te TES

E tuku ana te whārangi tango *Te Whakairo i tētahi Pūnaha Mātauranga Kaha Ake me te Iwi o Aotearoa,* i te matakitenga pae tawhiti, ngā whāinga me ngā tūmahi mā te kaupapa mahi mātauranga a te Kāwanatanga i puta mai i te Kōrero Mātauranga me te iwi o Aotearoa.

He matakitenga tuwhera ukauka mō te mātauranga

I roto i te Kōrero Mātauranga, i pūmau te Kāwanatanga ki te whai i ngā kōrero a te iwi o Aotearoa me te whakairo mai i tētahi matakitenga e uru katoa mai ai ngā tāngata o Aotearoa me te mau tonu i roto i te wā roa.

E paiherea ana te matakitenga i roto i ngā wawata o ngā tāngata o Aotearoa mō te mātauranga – kia āhei ai ia tangata o Aotearoa ki te ako me te eke ki ngā taumata, te āwhina i tōna whānau me ngā hapori kia momoho, me te waihanga i tētahi ōhanga whaihua, toitū me tētahi iwi tuwhera, manaaki hoki.

Whakamaua te pae tata kia tina…

He uri tātau nō ngā kaihōpara, kaitūhura me ngā kaihanga auaha i whakamahi i ō rātau mōhio hei tāwhai i ngā paerangi mamao.

He wairua manaaki, ōrite, tūhonohono te āhua o ā tātau akoranga kia anga whakamua ai me te nanao atu i ngā hua mō ō tātau iwi me ngā huarahi anamata, āhuatanga hoki ka whāia e rātau.

Whāia te pae tawhiti kia tata!

Ngā Whāinga mō te Mātauranga

I te tīmatanga o te 2018 i whakatakotoria e te Kāwanatanga ana whāinga mō te kaupapa mahi mātauranga – kua whakahoutia ēnei hei whakauru mai i ngā kōrero a ngā tāngata o Aotearoa mō ngā mea hira ki a rātau. E whakarārangihia ana te tikanga o ia whāinga ki ngā ākonga me ō rātau whānau.

Kua tautuhia ētahi whakaritenga, kua whakarārangihia ki te whārangi tango o mua ake, kia kitea e te katoa e pēhea ana tā mātau anga whakamua e pā ana ki ngā whāinga. Me whai mōhiohio hou mō ētahi o ēnei, ā, me ngā tikanga hou kia mārama ai.

Whāinga Tuatahi: Ko ngā ākonga kei te iho – ko ngā ākonga me ō rātau whānau kei te iho o te mātauranga

» Kaua rawa te ākonga me tōna whānau e pā ki ngā mahi kaikiri a ngā tāngata, me ngā tikanga whakanōhanga whānui ake hoki e whakapūmau ana i te kaikiri. Me whakakore ngā momo whakaweti katoa – ā-tinana, ā-waha, ā-pāpori, tuihono hoki – me ngā momo kaikiri, nonotitanga hoki.
» Me whakatenatena, me tautoko ngā ākonga, whānau me ō rātau hapori kia noho mōhio, ka mutu hei pātui kaha i roto i te mātauranga e whai mana ana. Me rapu ō rātau reo, ā, me whakarongo hoki ki ā rātau.
» Kua whiria te oranga ki te akoranga, ā, me noho tēnei hei ūnga i roto i ngā wāhanga katoa o tā tātau pūnaha mātauranga.

Whāinga Tuarua: Kāore he tauārai i roto i te mātauranga – ka taea ngā whai wāhitanga me ngā putanga rawe mō ia ākonga

» Me wātea, me whai hua hoki te mātauranga ki te katoa. Ko ngā tauārai e aukati ana i te whai wāhi whānui o ngā ākonga i roto i te mātauranga, tae atu ki ngā tauārai pūtea, ā-kikokiko hoki, me whakaiti, kia ōrite ai te āhei atu o ngā ākonga ki ngā whai wāhitanga me ngā putanga.

Whāinga Tuatoru: Ngā whakaakoranga me te kaiārahi kounga – ko te kounga o ngā whakaakoranga, kaiārahi hoki te mea whaitake mō ngā ākonga me ō rātau whānau

» Me whai ngā kaiako i ngā tikanga e tino whaitake ai ki ngā ākonga. He mea taketake ngā kaiako kanorau, whai pūkenga, whakahihiri ki te whakatutuki i ngā hiahia me ngā wawata o ngā ākonga katoa.
» Me mātua waihanga i ngā kaiārahi kounga i ngā taumata katoa o te pūnaha kia puta ai ngā panonitanga pai, me te whakarei ake i ngā akoranga kounga o ia rā.

Whāinga Tuawhā: Te anamata o ngā akoranga me ngā mahi – ngā akoranga e hāngai ana ki ngā ao o ngā tāngata o Aotearoa i tēnei rā, ā puta noa i ō rātau rā

» Me uru ngā ākonga ki te mātauranga e taea e rātau ngā whai wāhitanga hurihuri te whai me ngā whakapātari o te anamata o ngā mahi. Kei roto i tēnei ko ngā akoranga katoa mai i te akoranga kōhungahunga tae noa ki ngā kura, ki te mātauranga matua. Ko te kirirarautanga, ngā ara ki te mahi me ngā akoranga pūmau ngā wāhanga hira o tēnei.
» Mō ngā ākonga Māori, ko te tikanga o tēnei ko te whai pūkenga kia whai wāhi ai ki te ao Māori, ki te iwi whānui o Aotearoa me te horopaki ao whānui.

Whāinga Tuarima: Mātauranga tūmatanui taumata tiketike tuwhera – e pono ana, e toitū ana te mātauranga o Aotearoa

» Me nui te pono ki te pūnaha mātauranga. Me mātua urutau me te urupare ki ngā hiahia o ngā ākonga me tō tātau ao hurihuri. Me whakakaha ētahi wāhanga o tā tātau pūnaha, ā, ko ētahi atu wāhanga me tino whakahou.
» Me mātua whakaute te mātauranga me ngā rangahau o Aotearoa e te ao whānui, ā, me te tautoko i ngā pātuitanga Māori-Karauna.
» Me whakaata anō te pūnaha mātauranga i te tino rangatiratanga – te āhei o te Māori ki te whakahaere i āna whakahaere mātauranga anō, ā, kia whakamanatia ki te rapu i ngā rongoā nā te Māori mā te Māori.

Te hāngai ki ētahi tūmahi o te Kaupapa Mahi Mātauranga

Kei te whai te Kāwanatanga i tētahi kaupapa takahuri nui puta noa i te pūnaha mātauranga kia pai ai te tautoko i ngā ora pai ake mō ia tangata o Aotearoa. Kei roto i te Kaupapa Mahi Mātauranga, kei roto nei a NELP me te TES, ko ēnei:

» Ka Hikitia – te ratonga Mātauranga mā te Māori;
» Te Mahere Mahi Mātauranga mā Te Moananui-a-Kiwa;
» Te Rautaki Ohu Mahi Mātauranga;
» He taonga te tamaiti – he Mahere rautaki mō ngā akoranga kōhungahunga;
» Te Arotake i Ngā Kura mō Āpōpō;
» Te Rautaki Mātauranga ā-Ao;
» Te Whakahou i te Mātauranga Ahumahinga.

Te hāngai ki te Rautaki Oranga Tamaiti me te Taiohi

E whakarārangi ana te Rautaki Oranga Tamaiti me te Taiohi i te matakitenga o te Kāwanatanga kia noho ai ko Aotearoa te wāhi pai rawa i te ao mō ngā tamariki me ngā taiohi. He arotahi kāwanatanga whānui tō te rautaki mō te tautoko me te whakapai ake i te oranga mō ngā tamariki me ngā taiohi katoa, ā, tautokohia ana e te matakitenga mō te mātauranga me ngā whāinga o te kaupapa mahi mātauranga.

Ko ngā mātāpono ārahi o te rautaki, e whakaata ana i ngā uara o ngā tāngata o Aotearoa i kī he hira rawa mō te oranga o ā tātau tamariki me ngā taiohi, me ngā putanga e hiahiatia ana, i tino whakaawe i te whanaketanga o ngā kaupapa matua o te NELP me te TES e whakaahuahia ana i roto i tēnei tuhinga.

Te Tauākī o Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako (NELP) me te Rautaki Mātauranga Matua (TES)

Hei whakatutuki i te matakitenga me ngā whāinga mō te mātauranga, me mahi tahi te Kāwanatanga me ana tari, ngā ratonga akoranga kōhungahunga, ngā kura me ngā whakahaere mātauranga matua (TEO). Me mātua tauawhi te pūnaha i ngā ākonga me ō rātau whānau, hei tautoko i ngā ara akoranga mai i ngā tau tuatahi o te mātauranga tae noa ki te ao mahi me ngā akoranga pūmau.

E whakaatahia ana e te NELP ēnei kaupapa matua hei āwhina i ngā poari whakahaere i ngā kura, ngā ratonga akoranga kōhungahunga me ngā kōhanga reo kia arotahi ā rātau mahi o ia rā ki ngā mea ka tino whai pānga nui ki ngā tamariki me ngā taiohi.

E whakarārangi ana te TES i ngā kaupapa matua mō te pūnaha mātauranga matua. E whāngai ana ēnei i te tukanga haumitanga a Te Amorangi Mātauranga Matua, me te tautoko i te TEC ki te whakamōhio haere i ngā kaupapa matua a te Kāwanatanga mō te mātauranga matua ki ngā whakahaere mātauranga matua (TEO). E herea ana ngā TEO ki te whakaatu ka pēhea tā rātau urupare ki ēnei kaupapa matua, mā ā rātau mahere haumitanga.

He pēhea te tautoko a te NELP me te TES i ngā whāinga o te rāngai mātauranga

Ko ngā whāinga mō te kaupapa mahi mātauranga me ngā kaupapa matua e marohitia ana i konei he pāhono tahi, ā, he inaki. Puta noa i te tuhinga matapakinga, e tautuhi ana ngā wāhanga e whakaahua ana i ia kaupapahere i ngā hononga tōtika rawa e tautoko ana te NELP me te TES i ngā whāinga mō te matakitenga a te Kāwanatanga mō te mātauranga.

Te whakatinanatanga o ngā kaupapa matua me ngā tūmahi a te TES

Me mātua whakamana Te Amorangi Mātauranga Matua (TEC), ā, me mātua whai whakaaro Te Mana Tohu Mātauranga o Aotearoa (NZQA) ki ēnei kaupapa matua (tae atu ki ngā tohutohu me ngā tūmahi ka tūtohua i raro i ia kaupapa matua). Nō reira ka whakarārangi tēnei TES i ngā whai wāhitanga me ngā nekehanga whanonga e hiahiatia ana, me te tohu i ngā tūmahi me whai e te kāwanatanga me ngā TEO mō te tautoko i te whakatinanatanga (Tāpiritanga 1).

Ngā whakamāramatanga:
Whakamahia ai te kupu ākonga mō ngā tamariki, taiohi, pakeke, tauira, pia hoki kei roto i ngā akoranga kōhungahunga, kura, mātauranga matua, whakangungu rānei, ā, ki ngā tuakiri katoa, reo, ahurea hoki.
Whakamahia ai te kupu kaiako mō ngā kaiwhakaako, pūkenga, kaimahi hoki i roto i ngā wāhi katoa o te pūnaha mātauranga me te whakangungu. Kei roto i tēnei kupu ko te 'ako' e ōrite ai te mana o te kaiako ki te ākonga.
Whakamahia ai te kupu kairangahau mō te hunga rangahau.

He tirohanga: ngā kaupapa matua o te NELP

Te Tauākī o Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako – ngā kaupapa matua e marohitia ana:	
Hei whakatutuki i ia whāinga mō te mātauranga, ko ngā ratonga akoranga kōhungahunga me ngā kura me mātua:	
Whāinga Tuatahi: Ko ngā ākonga kei te iho – ko ngā ākonga me ō rātau whānau kei te iho o te mātauranga	
1	**Whakarite kei te rongo ākonga i te wairua haumaru, manaaki me te whakauru mai mō ō rātau ake āhua, tae atu ki te tuakiritanga, reo, ahurea hoki me ngā hiahia ako.**
2	**Whakauru mai i te whānau hei pātui hira ki ngā akoranga me ngā whakatutukitanga o ia ākonga.**
Whāinga tuarua: Kāore he tauārai i roto i te mātauranga – ka taea ngā whai wāhitanga me ngā putanga rawe mō ia ākonga	
3	**Whai tūmanako teitei mō ia ākonga me te whakakore atu i ngā tikanga e whakawhāiti ana i te urunga ki te marautanga.**
4	**Te tautoko i ngā whakawhitinga angitu atu, i roto, mai i ngā wāhi ako.**
5	**Whakarite kāore ngā tauārai pūtea me ētahi atu tauārai mō ngā ākonga me ō rātau whānau i te aukati i te urunga ōrite ki ngā whakaakoranga, akoranga me te whakauru ki te ao o ngā akoranga kōhungahunga, kura rānei.**
Whāinga Tuatoru: Ngā whakaakoranga me te kaiārahi kounga – ko te kounga o ngā whakaakoranga, kaiārahi hoki te mea whaitake mō ngā ākonga me ō rātau whānau	
6	**Whakatipu i te ohu mahi ki te whakakaha i ngā whakaakoranga, kaiārahi hoki me te tautoko i tētahi umanga puta noa i te pūnaha.**
7	**Whakauru i te reo Māori me ngā tikanga Māori ki ngā pito katoa o te ora o te wāhi ako.**
Whāinga Tuawhā: Te anamata o ngā akoranga me ngā mahi – ngā akoranga e hāngai ana ki ngā ao o ngā tāngata o Aotearoa i tēnei rā, ā, puta noa i ō rātau rā	
8	**Whakarite kei te tuku rātau i ngā akoranga e mārama ai ngā ākonga ki ngā tuakiri ahurea o Aotearoa me tō tātau hītori.**
Whāinga Tuarima: Mātauranga tūmatanui taumata tiketike tuwhera – E pono ana, e toitū ana te mātauranga o Aotearoa	
9	**Whakawhanake i ngā hononga me tō rātau iwi, hapū, hapori hoki kia hāngai ai ngā tūmanako me ngā whakaritenga ahunga rautaki.**

He tirohanga: ngā kaupapa matua o te TES

Te Rautaki Mātauranga Matua – ngā kaupapa matua e marohitia ana:	
Kia tutuki ai ia whāinga mō te mātauranga, mātauranga matua, me mātua:	
Whāinga Tuatahi: Ko ngā ākonga kei te iho – ko ngā ākonga me ō rātau whānau kei te iho o te mātauranga	
1	**Whakarite he haumaru, he tuwhera, he urupare ngā wāhi mātauranga matua, he tuwhera anō hoki.**
Whāinga tuarua: Kāore he tauārai i roto i te mātauranga – ka taea ngā whai wāhitanga me ngā putanga rawe mō ia ākonga	
2	**Mārama me te urupare te pūnaha ki ngā hiahia me ngā wawata o ngā ākonga.**
3	**Waihanga i ngā ara mārama e tautokona ana kia taea ai e ngā ākonga ō rātau wawata te whakatutuki.**
4	**Waihanga i ngā tūmomo kōwhiringa mātauranga rerekē me ngā tauira whakarato kia taea ai ngā akoranga pūmau.**
Whāinga Tuatoru: Ngā whakaakoranga me te kaiārahi kounga – ko te kounga o ngā whakaakoranga, kaiārahi hoki te mea whaitake mō ngā ākonga me ō rātau whānau	
5	**Haumi ki ā rātau kaimahi mā ngā āhuatanga e whakakaha ana i ā rātau tikanga me te whakahāngai ki ngā hiahia o ngā ākonga, ahumahi, kaituku mahi me ngā hapori.**
6	**Whakauru i te reo Māori me ngā tikanga Māori ki ngā pito katoa o te ora o te wāhi ako.**
7	**Tuku i ngā whakaakoranga me ngā akoranga e hāngai ana ki ngā ahurea me te tangata.**
Whāinga Tuawhā: Te anamata o ngā akoranga me ngā mahi – ngā akoranga e hāngai ana ki ngā ao o ngā tāngata o Aotearoa i tēnei rā, ā, puta noa i ō rātau rā	
8	**Neke i te arotahi o te whakaako me te ako ki ngā wāhi mahi.**
9	**Whakaaroaro anō mō ngā mea e whakaako ana tātau me te ako mō te āhua hurihuri o te mahi.**
10	**Tuku i ngā tohutohu ara mahi whaitake, mōhiohio hoki.**
11	**Whakatenatena i ngā TEO me ngā kaituku mahi ki te mahi ngātahi ki te whakapakari ake i ngā pūkenga o ngā kaimahi onāianei.**
Whāinga Tuarima: Mātauranga tūmatanui taumata tiketike tuwhera – e pono ana, e toitū ana te mātauranga o Aotearoa	
12	**Āhukahuka me te uara i tō tuakiri ā-motu ahurei.**
13	**Hāpai ake i te tuku tautoko a ngā rangahau ki te oranga o Aotearoa.**

Whāinga 1: Ko ngā ākonga kei te iho – Ko ngā ākonga me ō rātau whānau kei te iho o te mātauranga

Koinei ngā kōrero mai a ngā tāngata o Aotearoa:

I tino hāngai te kōrero mai a ngā tāngata o Aotearoa, kia kaua rawa te ākonga me tō rātau whānau e pā ki ngā mahi kaikiri a ngā tāngata, me ngā tikanga whakanōhanga whānui ake hoki e whakapūmau ana i te kaikiri. Me whakakore ngā momo whakaweti katoa – ā-tinana, ā-waha, ā-pāpori, tuihono hoki – me ngā momo kaikiri, nonotitanga hoki i te mea he patu tēnei i te oranga.

I kī mai ngā tāngata o Aotearoa ko te whānau te mea nui e pā ana ki te ako me te oranga o ngā tamariki, taiohi, pakeke i te wā kei ngā wāhi mātauranga rātau me te kāinga. Me whakatenatena, me tautoko ngā ākonga me ngā whānau kia noho mōhio, ka mutu hei pātui kaha i roto i te mātauranga e whai mana ana. Nā tēnei ka puta ai ngā pātuitanga whai mana i roto i te mātauranga me te mārama ki ngā tūranga, motika me ngā kawenga e hāngai ana.

He mārama anō te hiranga o te whānau puta noa i ngā akoranga pūmau o ngā tangata i roto i ō tātau ao i a tātau e ako ana, e tipu ana i roto i ā tātau ara mahi me tā tātau whakaako i te reanga e whai ake. I kōrero anō ngā tāngata o Aotearoa mō te haere ngātahi o oranga me te akoranga.

Hei whakatutuki i tēnei whāinga, kei te tahuri anō te Kāwanatanga ki te:

Te tuitui pātuitanga

- Hangaia ngā pūrongo akoranga matawhānui kia mārama ai ki te anga whakamua me te tautoko i ngā tikanga whakatau a ngā ākonga, whānau me ngā ngaio
- Te whakatinana i ngā āhuatanga o te rautaki Akoranga Kōhungahunga, te anga whakamua o te marautanga me te pūrongo whakatutukitanga me te huringa NZCEA kia whiwhi ai ngā ākonga me ō rātau whānau ki ngā ara akoranga e uaratia ana e rātau
- Te whakatū i tētahi tikanga motuhake hei āwhina i ngā ākonga me ngā whānau ki te whakatakoto me te whakarite i ngā amuamu mō ā rātau akoranga
- Te tautoko i te waihanga marautanga paetata e whai wāhi atu ai ngā ākonga me ngā whānau me te hapori whānui i roto i ngā whakatau.
- Te whakarei ake i te reo ākonga i roto i te pūnaha mātauranga matua.

Te tautoko i ngā wāhi akoranga

- Te whakapai ake i ngā ōwehenga pakeke:tamaiti i roto i ngā ratonga akoranga kōhungahunga
- Te arotake i te rahinga rōpū akomanga, hoahoa whare me ētahi atu āhuatanga ā-taiao i roto i ngā ratonga akoranga kōhungahunga
- Te tautoko i te whanaketanga o ngā rauemi e tō mai ai i ngā hītori me ngā mōhiotanga paetata, tae atu ki ērā e puritia ana e ngā iwi, ki roto i ngā akoranga
- Te whakawhanake i ngā pūmanawa puta noa i te mātauranga matua ki te whakamahi raraunga, tikanga pai hei tautoko i te oranga o ngā ākonga.

Te tautoko i te oranga ma te whakatūtaki i ngā kaikiri, aukatitanga me te whakamā

- Te whakarato me te ako mai i Te Hurihanganui me ētahi atu kaupapa hei whakatūtaki me te whakarite i te kaikiri me te aukatitanga i roto i ngā ratonga akoranga kōhungahunga, kura me ētahi atu wāhi akoranga

"Āwhinatia ngā ākonga me ō rātau pūmanawa. Āwhinatia rātau ki te rapu ko wai rātau. Āwhinatia rātau ki te tūhura i o rātau pūmanawa. Kaua e whakaako ngā mea e hiahia ana koe kia ako rātau."

[Wānanga – whakarāpopototanga ā-motu]

"Tēnā whakarongo mai ki ahau, tukuna ahau ki te kōrero i tōku reo, tukuna ahau ki te whakamahi i tōku ahurea kia tipu ai hoki, kia whaihua ai."

Taiohi nō Te Moananui-a-Kiwa, Porirua
[Hui – whakarāpopototanga ā-motu]

"Ko te whakauru mai anō i ōku mātua me tōku whānau ki taku mātauranga. Mātua me wāhi haumaru, ki te kore kāore ahau e heri mai i ōku mātua, i tōku whānau rānei."

Taiohi nō Te Moananui-a-Kiwa, Te Awakairangi
[Hui – whakarāpopototanga ā-motu]

"Mēnā he wāhi haumaru ngā kura ka nui ake te taetae atu ki te kura. Me whakatūtaki i ngā mahi whakaweti, kaikiri, aukatitanga."

Taiohi nō Te Moananui-a-Kiwa, Te Tonga o Tāmaki Makaurau (Ōtāhuhu) [Hui –

"Me whakamana i tō rātau ao. Kāore te tamaiti i te tū takitahi – kei muri tōna whānau."

[Te Anamata o te Mātauranga Māori - te pūrongo o Tāmaki Makaurau]

» Te whakatinana i ngā kaupapa hou hei ārai me te urupare ki ngā mahi whakaweti, tae atu ki te whakawhanake i te māramatanga me te mōhio o ngā kaiwhakaako
» Te whakawhānui i ngā huatau o te angitu ki tua atu o te taha mātauranga mō ngā ākonga katoa me ngā whānau.

Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako:

Hei whakatutuki i tēnei whāinga, ko ngā ratonga akoranga kōhungahunga me ngā kura me mātua:

Whakarite kei te rongo ia ākonga i te wairua haumaru, manaaki me te whakauru mai mō ōna ake āhua, tae atu ki te tuakiritanga, reo, ahurea hoki me ngā hiahia ako

E whakamaiohatia ana ngā ākonga mō rātau anō, arā tō rātau tuakiri, reo me te ahurea, me ngā hiahia ako; ā, e whakamaiohatia anō, e uaratia ana ō rātau whānau mō tō rātau tuakiri, reo me te ahurea.

Ka rongo ngā ākonga hauā me te hunga whai matea ako i te wairua haumaru me te tino uru atu ki ngā wāhanga katoa o te akoranga, ā, kāore i te aukatia ahakoa te aha.

Ka whakarite ngā wāhi ako kei te rongo ngā ākonga o ngā ira tangata me ngā momo hōkakatanga katoa i te wairua manaaki i tō rātau ako, kāore e pā mai te aukatitanga (me ngā mahi whakaparahako ira tangata), ā, kei te eke ō rātau hiahia oranga, tae atu ki ngā hiahia ā-tinana, mātauranga, whatumanawa me te ahurea.

He maha ngā tūmomo ahurea rerekē, mātāwaka, tuakiri hoki o te iwi whānui o Aotearoa, ā, me tino tautoko ngā wāhi ako i tēnei kanorautanga mā te waihanga i ngā rautaki me ngā tikanga hei whiri i ēnei ki roto i te ahurea me te ao o ia rā o te wāhi ako.

E whakamanuhiritia ana ngā ākonga o ngā hapori mātāwaka, ā, e tino tautokohia ana e tō rātau wāhi ako, ka mutu e uaratia ana mō tō rātau ake ao, wheako hoki e rerekē ana pea ki ētahi atu i roto i te hapori. Kāore e pā mai ki a rātau te whakatoihara rehu, aukatitanga, kaikiri me te whakaweti, ā, e tino whai wāhi atu rātau hei mema nō te wāhi ako.

Ka mahi ngā wāhi ako ki te whakapūmau i ngā huatau Māori pērā i te:

» **manaakitanga**
» **whanaungatanga**

Kaikiri, nonotitanga me ngā momo whakaweti katoa – ā-tinana, ā-waha, pāpori, ā-tuihono – me ngā momo whakamā, mahi kino rānei ki ngā ākonga, ā, kāore i te arohia atu i ngā wāhi ako.

Me whakauru mai i te whānau hei pātui hira ki ngā akoranga me ngā whakatutukitanga o ia ākonga

Ka whai i ngā upane pai hei whakaute me te āhukahuka i ngā wawata o ngā mātua me ngā whānau mō ā rātau tamariki. Me rapu, me whakarongo hoki ki te reo o ngā tamariki, taiohi me ō rātau whānau.

Ka pātui ngā mātua, whānau, kaiako me ngā ākonga ki te whakatau 'he aha ngā mea nui', me te tuari mōhiohio mō ngā akoranga, whanaketanga me te anga whakamua o ngā tamariki. Mēnā kei te iho te whānau o ngā whakatau tikanga, ā, e āhukahukatia ana tō rātau tūturutanga, wheako hoki, e whakamanahia ana rātau ki te hāpai i tō rātau ake oranga, me te oranga o ngā tāngata o te whānau.

Ka poipoitia ngā whanaungatanga tino pono, mahi ngātahi i waenga i ngā whānau me ngā wāhi ako, ā, e tukuna ana ngā whai wāhitanga kōkau ki ngā mātua ki te whakawhitiwhiti mō ngā akoranga o ā rātau tamariki puta noa i ngā akoranga kōhungahunga me te kura. Kei tua atu ngā whai wāhitanga ki te whai wāhi mai i ngā uiui a ngā mātua me te kaiako, kia whai wāhi ai te whānau ki ngā wāhanga o te mātauranga o ā rātau tamariki.

Kei roto ngā whānau i ngā ara akoranga me te whanaketanga o ā rātau tamariki, heoi kei roto anō rātau i te takiwā o te kura.

Te Rautaki Mātauranga Matua:

Kia tutuki ai tēnei whāinga, ko tā te mātauranga matua, me mātua:

Whakarite he haumaru, he tuwhera, he urupare ngā wāhi mātauranga matua, he tuwhera anō hoki

Kāore te pūnaha mātauranga matua i te whakarato tika mō ngā ākonga katoa. I kī mai ngā ākonga, ngā kaimahi me ngā whānau kei reira tonu ngā tauārai me ngā raruraru o te whakatoihara, aukatitanga, whakaaro iti me te kaikiri iwi whānui puta noa i te pūnaha mātauranga matua.

Me mātua tuku ngā TEO i ngā taiao haumaru mō te whakaako, ako me te mahi. Me mātua urupare rātau ki ngā hiahia urunga ā-rohe me te noho tuwhera ki ngā rōpū kāore e arohia, pērā i te iwi Māori, Te Moananui-a-Kiwa me ngā ākonga hauā me rātau whai matea ako.

Me mātua whakarite ngā TEO kia kaua e pā mai te aukatitanga (me ngā mahi whakaparahako ira tangata), ka mutu kei te noho haumaru me te kore pā mai o te whakaweti me te nonotitanga i ō rātau wāhi ako, mahi rānei.

Me mātua whakarite ngā TEO i te oranga o ngā ākonga katoa tae atu ki ngā ākonga o tāwāhi, ngā kaimahi, ā, me ngā kaimahi i roto i ō rātau wheako whaiaro o te mātauranga matua me te whakangungu. Me mātua uara, me tautoko hoki te kāwanatanga me ngā TEO i te tuakiri, reo me ngā ahurea o ngā ākonga katoa me ngā kaimahi.

Ko te tikanga o tēnei ko te whakamana i te pūnaha hei tautoko i te Māori kia puta ai ngā ihu, i roto i te horopaki o tō rātau whānau, hei tangata whenua hoki, me te tuku i te whai wāhitanga ki te ako, me te ako i roto i te reo Māori me te mātauranga Māori.

Me whai pūnaha pakari ake o ngā ratonga hāpai ākonga me te tautoko ākonga te pūnaha, tae atu ki ngā ratonga hauora hinengaro me ngā ratonga tautoko akoranga.

Mā te waihanga, tuari me te whakamahi i ngā tātaritanga raraunga me ngā tikanga e ai ki ngā whakaaturanga ka taea e mātau ngā urupare tino kounga, urupare me ngā pūnaha, ā, he whaitake ake te tautoko i te oranga me te whakarite ka angitu ngā ākonga.

Whāinga 2: Kāore he tauārai i roto i te mātauranga – Ka taea ngā whai wāhitanga me ngā putanga rawe mō ia ākonga

Koinei ngā kōrero mai a ngā tāngata o Aotearoa:

Me wātea te mātauranga ki te katoa, ā, me whakarato ki te katoa. Kāore i te pēnei i tēnei wā, he nui te utu ka tino pā mai me te ngaro o ngā pūmanawa o te hunga kāore i tika te whakarato, ō rātau hapori me Aotearoa whānui. Ko ngā tauārai e aukati ana i ngā ākonga ki te whai wāhi whānui i roto i te mātauranga whakangungu hoki, tae atu ki ngā tauārai pūtea, ā-kikokiko hoki, me whakaiti, kia ōrite ai te āhei atu o ngā ākonga ki ngā whai wāhitanga me ngā putanga.

I roto i tēnei whāinga, kei te mārama mātau ko te kaupapa o tēnei ko te tuku i ngā whai wāhitanga mātauranga whānui hei whakatutuki i ngā putanga hira mō ia tangata o Aotearoa. Me haumi tonu tātau kia tutuki ai tēnei engari ehara i te haumitanga i te pūtea anake, engari ko te whakatinana i te arotahi, whakapau kaha me ngā pūkenga.

Hei whakatutuki i tēnei whāinga, kei te tahuri anō te Kāwanatanga ki te:

Whakarite i ngā tauārai ā-pūtea ki te ako

- Te mau tonu ki te 20 haora koreutu me te turaki i ētahi atu tauārai ā-pūtea
- Te whakatinana i te Taupū Ōritenga hei whakarite i ngā pānga o te noho rawakore ki ngā putanga o ngā ākonga
- Te Whakakore i Ngā Takoha Kura mō Ngā Rōpū Ngahuru 1-7
- Te tuku urunga ki te NCEA mō te koreutu ki ia taiohi
- Te tuku i te Ako Kore Utu hei tautoko i te Mātauranga Matua me te Whakangungu

Te whakatutuki i ngā hiahia o ngā ākonga katoa

- Te whakarato i ngā ratonga me ngā tautoko hou mā ngā ākonga 'e noho tūpono pea te kore aro ki te kura', tae atu hoki ki te whakarato mā te Mātauranga Rerekē
- Te waihanga i ngā tūranga Kaitakawaenga Tautoko Akoranga kia tika ai te whiwhi i ngā tautoko i te wā tika
- Te whakarato i te Mahere Mahi Tautoko Akoranga me ētahi atu kaupapa me te whakarite ka tōmua te tautuhi i ngā akoranga tāpiri me te urupare wawe
- Te whakakaha i ngā tautoko motuhake kia tika ai te whiwhi a ngā ākonga whai matea i ngā tautoko tika i roto i te wā
- Te waihanga utauta e tautoko ana i ngā tikanga noa e kitea ai te anga whakamua me ngā matea akoranga
- Te whakawhānui i Ngā Tautoko Pūmanawa hei āwhina i ngā ākonga whai pūmanawa ki te whakatutuki i ō rātau pūmanawa nohopuku
- Te whakamahi i te haumitanga me ngā pūtea hei whakarite ka tutuki i Ngā Whakahaere Mātauranga Matua ngā putanga ōrite, angitu hoki
- Te whakarauora i te rāngai Mātauranga Pakeke, Hapori, tae atu ki ngā akomanga pō
- Te waihanga i ngā mōhiohio me ngā utauta hei whakamahere i ngā pūkenga ki ngā ara mahi me ngā ara noa hei whakatutuki i ēnei
- Te whakawhānui i ngā whai wāhitanga mahi moni/ako

"Kia iti iho ngā wehenga. He maha rawa ngā akomanga wehe kē. I te mōhio te katoa mēnā i roto koe i taua akomanga i roto koe i te akomanga kūare."

"Kei te hiahia mātau i ngā ara pai ake ā tōna wā kia mōhio ai ngā tamariki ki ō rātau kōwhiringa, ā, me pēhea te tae ki reira."

[Te Anamata o te Mātauranga Māori – Te Pūrongo o Te Matau-a-Māui Te Tai Rāwhiti]

"Te whakarite kia whaiutu ake te mātauranga mā ngā mātua whai mahi iti te utu."

13-18 tau [Kōrero Mātauranga – Pūrongo o ngā reo taiohi]

"He tukanga pūmau te akoranga, ā, me wātea mai ngā whai wāhitanga tuwhera e taea ai e te Māori te whakauru atu i ngā wāhi rerekē."

[Te Anamata o te Mātauranga Māori - Te Pūrongo ā-Motu]

"Mēnā kāore ngā kōwhiringa i te mōhiotia ka ngaro i ngā tamariki i ētahi wā ngā ara pai/te kore e whai kaha o ā tātau tamariki ki te kite i ngā ara mahi mā rātau."

[Te Anamata o te Mātauranga Māori - Te Pūrongo ā-Motu]

Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako:

Hei whakatutuki i tēnei whāinga, ko ngā ratonga akoranga kōhungahunga me ngā kura me mātua:

Me whai tūmanako teitei mō ia ākonga me te whakakore atu i ngā tikanga e whakawhāiti ana i te urunga ki te marautanga

Ko te tikanga o tēnei ko te whakarite kei te whai wāhitanga ōrite ia ākonga ki ngā akoranga matawhānui, hōhonu hoki puta noa i te mātauranga, e whakawhānui ake i ō rātau mōhio, wheako hoki. Ka whakapau kaha ngā ratonga akoranga tōmua, me ngā kura ki te whakarite ka whakamahia ngā tikanga manaaki, ā-whakaaturanga, e ai ki ngā tūmanako teitei kia angitu ai ia ākonga.

I roto i ngā akoranga kōhungahunga, ka tautokona ngā ākonga ki te whakawhanake i ngā mōhio, pūkenga, waiaro me ngā āhuatanga e tautoko ana i ngā akoranga pūmau. Ka tuwhera, ka urupare ngā akoranga e ai ki ngā manako o te ākonga, ā, ka whai wāhi rātau ki ngā whakatau e pā ana ki ā rātau akoranga.

He taumata teitei ngā tūmanako mō ngā ākonga katoa. Otirā, ka whakakorehia e rātau ngā pōhēhē me ngā whakatoihara e pā mai ai ngā whakatutukitanga iti iho i tēnei mō ngā tama me ngā taiohi tāne. Ka whakatenatena rātau me te tautoko i ngā kōtiro me ngā taiohi wāhine ki te whakamātau i ngā kaupapa e hāngai ana ki te pūtaiao, hangarau, pāngarau hoki mō te NCEA.

Ka rapua e ngā kura ngā āhuatanga i tua atu i te whakarōpū ōkawa, kōkau rānei i ngā tamariki me te whakarōpū tamariki pūmanawa-ōrite; ka whakarite rānei i ngā akoranga puta noa i te marautanga mō ngā ākonga katoa, tae atu ki te hunga hauā me te hunga whai matea ako, me te tuku i ngā whai wāhitanga i waho o te akoranga me ētahi atu whai wāhitanga kanorau.

Me mātua whakatinana ngā mātāpono o Te Ira Tangata – e āhukahuka ana ka whānau rangatira mai ia tamaiti.

Te tautoko i ngā whakawhitinga angitu atu, i roto, mai i ngā wāhi ako

Ka pai te whakawhiti a ngā ākonga i waenga i ngā wāhi mātauranga puta noa i te pūnaha mātauranga, e tautokohia ana rātau, ā, e haumaru ai rātau i roto i tō rātau taiao akoranga hou, ā, kāore he pānga kino ki ā rātau akoranga mā te neke i roto, i waenga rānei o ngā wāhi akoranga.

Ka tautokohia ngā ākonga ki te torotoro atu ki ngā horopaki hou, ngā whai wāhitanga me ngā whakapātari hou i runga ngākau marie, rauhanga hoki, ka tautoko i a rātau puta noa i ō rātau ao i roto i te mātauranga, me tō rātau whakawhitinga ki te ohu mahi.

Ko ngā ākonga i wehe mai i te mātauranga, hei tauira, ngā māmā pūhou, ngā tamariki me ngā taiohi rānei kei roto i te pūnaha ture taiohi, ka tautokohia kia hoki anō ki te kura hei whakarite kei te āhei atu ki te mātauranga, whakangungu me te whakapakari pūkenga e momoho ai rātau, e tū pakari i roto i te iwi whānui.

Me whakarite kāore ngā tauārai pūtea me ētahi atu tauārai mō ngā ākonga me ō rātau whānau i te aukati i te urunga ōrite ki ngā whakaakoranga, akoranga me te whakauru ki te ao o ngā akoranga kōhungahunga, kura rānei

Me āta whai whakaaro ngā wāhi ako ki te hanganga o ngā utu, takoha me ngā ētahi atu utu mā ngā ākonga me ō rātau whānau mā ngā āhuatanga e ata whakaaroaro ki ngā tūmomo āhuatanga o aua whānau.

Ko te kōrero a ētahi ākonga kāore e taea e rātau te haere ki te kura mō te wā tūturu, kāore e ea ngā mahinga pērā i te mātauranga i waho o te akomanga, ā, kāore e ea ngā utu katoa e pā ana ki te haere ki te kura, pērā i ngā utu, kākahu kura, me ngā rauemi akoranga. He mea nui mō ngā ākonga kia kaua e whakatikia tō rātau whai wāhi ki te mātauranga, i te mea kā pā tēnei ki ā rātau kōwhiringa, putanga hoki.

Ko ngā whakawhitiwhiti haere tonu me te whānau me ngā hapori e whakauru nei i a rātau ki te tuku whakatau ka taea te hāpai i ngā tūmanako ōritenga mō ngā takoha e tono ana ki ngā whānau kia utua. Kei roto pea i tēnei ko te whai whakaaro ki te āhua o te whakatinana o ngā kaupapahere kākahu kura, te āhua rānei o te whakatau i ngā utu o ngā mahinga marau-tāpiri.

Kāore ngā ākonga hauā i te tino pā kinotia e ngā tauārai ā-tinana ka whakaiti pea i te urunga atu ki ētahi wāhi mātauranga. Me mātua āhei ngā ākonga ki te tae atu ki tō rātau wāhi ako me te whakatere haere i ngā whakaurunga kura me te kore tauārai, ā, me whakauru whānui ki te mātauranga.

Te Rautaki Mātauranga Matua:

Kia tutuki ai tēnei whāinga, ko tā te mātauranga matua, me mātua:

Mārama me te urupare ki ngā hiahia me ngā wawata o ngā ākonga

Me mātua paihere ngā TEO ki te āta tautuhi i ngā hiahia akoranga me ngā tauārai me ngā otinga urupare hoahoa e taea e ngā ākonga te whakatutuki ō rātau wawata.

I roto i ā mātau kōrerorero me ngā ākonga mātauranga matua me wairua tuwhera te āhua o ngā taiao akoranga me ngā momo ako kia hāngai ki ō rātau hiahia, tūmanako hoki, tae atu ki ō rātau tuakiri, reo, ahurea hoki. Ko ngā hiahia me ngā wawata, e ai ki a rātau me wairua tuwhera mō te āhuatanga ki ngā putanga whai mahi me te oranga mō ngā ākonga.

Waihanga i ngā ara mārama e tautokona ana kia taea ai e ngā ākonga ō rātau wawata te whakatutuki

I tēnei wā kei te whai hua te pūnaha mō ētahi ākonga e whai ana i te ara tuku iho, te neke mai i te kura ki te mātauranga teitei ake, ā, ka haere ki te mahi. Me whakapai ake i te wāteatanga o te mātauranga matua me ngā tautoko pai ake mā ngā ākonga e whai wheako ana ki tētahi pūnaha wehewehe e uaua nei ki te whakatere haere.

Hei whakatutuki i ngā hiahia o ngā ākonga katoa me whai pūnaha mahi ngātahi. Me whakarite ngā TEO kia tino ngāwari ngā whakawhitinga mō ngā ākonga. Kia tutuki ai tēnei mahi rātau me ētahi atu TEO me ngā kura, kaituku mahi ki te tuari mōhiohio, te whakarite tautoko, me te mārama pai ake me te whakarite i ngā tauārai.

Me mahi tahi anō ngā TEO me ngā hapori ākonga me ngā whānau kia mārama ai ki ō rātau wheako me te waihanga i ngā ara e angitu ai te whakawhiti ki te mātauranga matua, ā, me tua atu.

Waihanga i ngā tūmomo kōwhiringa mātauranga rerekē me ngā tauira whakarato kia taea ai ngā akoranga pūmau

Me tautoko te pūnaha i ngā tāngata ki te uru atu ki te mātauranga i te wā me te wāhi e hiahia ana rātau me te whakarite he arotahi pūmau tēnei āheinga. Ka haumi te Kāwanatanga ki ngā tūmomo whakaratonga me ngā whai wāhitanga rerekē, ngāwari hoki, e tukuna ana i roto i ngā hapori ākonga, wāhi mahi rānei.

E ai ki ngā whakaaturanga he mea nui te reo matatini me te pāngarau mō te oranga pāpori, whaiaro hoki, ā, ka haere ngātahi me te angitu o te ākonga, ngā whai wāhitanga pūmau me te whai mahi. Me mātua arotahi tonu te pūnaha mātauranga matua ki te whakarato i te reo matatini me te pāngarau, kua whakahoropakitia ki roto i ngā kaupapa, i rō akomanga, hapori, i te mahi hoki.

Me tautoko ngā ākonga ki te whakauru anō ki ngā akoranga taketake hei whai wāhitanga tuarua, tuatoru rānei. Mō te maha o ngā ākonga kāore e tukuna e te mātauranga matua taketake me te whakangungu ngā ara tōtika ki ngā mahi ukauka, ngā mātauranga tiketike me ngā whakangungu hoki/rānei.

Ka tino whaitake te mātauranga taketake me ngā kaupapa whakangungu ina whakaurua ki ngā wheako mahi me ngā āwhina rapu mahi, ā, ina whakaritea e rātau ngā hiahia ākonga whānui i te taha o ngā hiahia mātauranga. Hei tuku i tēnei, me āhei ngā whakaritenga o te pūnaha mātauranga matua ki te tuku i ngā tauira whakarato tino whānui, ā-ākonga hoki.

Me mahi tahi ngā kaiwhakarato mātauranga taketake tētahi ki tētahi, ki ngā tari Kāwanatanga, me te ahumahi me ngā kaituku mahi, hei whakarite kei te tino tautokohia ngā ākonga, ā, e tautokohia ki te whai i te upane whai ake.

Whāinga 3: Ngā whakaakoranga me te kaiārahi kounga – ko te kounga o ngā whakaakoranga, kaiārahi hoki te mea whaitake mō ngā ākonga me ō rātau whānau

Koinei ngā kōrero mai a ngā tāngata o Aotearoa:

Ka whakatakotohia e te kounga o ngā whakaakoranga, kaiārahi hoki ngā āhuatanga e tino whaitake ai mō ngā ākonga. He mea hira ngā kaiwhakaako kanorau, tino whai pūkenga, hihiri hoki ki te whakatutuki i ngā hiahia o ngā ākonga katoa me ō rātau wawata anamata.

Kei roto i tēnei, me ētahi atu āhuatanga, ko te urupare ki ngā hiahia kanorau o ngā ākonga, tae atu ki ngā ākonga hauā, e whakaata ana i te tuakiri, reo me te ahurea o ngā ākonga katoa i roto i ngā tikanga akomanga me ngā āhuatanga wāhi mahi hoki; te whakawhanake i ngā hononga kaha me ngā ākonga me ngā whānau e tautoko ana i ngā whakaakoranga me ngā akoranga; te noho mōhio ki te pānga o te kaikiri me te aukatitanga me te āta whakakore i ēnei mai i ngā wheako ākonga; me te arohaehae i te pānga o ā rātau ara whakaako me te whakatikatika i ērā ina hiahiatia ana.

E whakaata ana tēnei i te mahi hira o te kaiārahi i ngā akoranga i ngā taumata katoa o te pūnaha, te rerekētanga nui ka taea e ngā kaiārahi tino rawe mō te ārahi i ngā panonitanga, tae atu ki ā rātau tautoko, arotahi hoki ka heria mai e rātau ki ngā akoranga o ia rā.

Hei whakatutuki i tēnei whāinga, kei te tahuri anō te Kāwanatanga ki te:

Te whakapiki ake i te maha me te kounga o ngā kaiako i roto i ngā ratonga akoranga kōhungahunga me ngā kura

- Te whakarato i ngā kaupapa Rautaki whakarato kaiako ohu mahi mā ngā akoranga kōhungahunga, kura hoki
- Te whakatinana i tētahi rautaki ohu mahi atu ki te 2032 hei kukume mai me te pupuri i tētahi ohu mahi pakari, kanorau hoki
- Te whakapai ake i te Mātauranga Kaiwhakaako Tīmata kia mātau ake ai ngā kaiako mō ngā ākonga me ngā tikanga ako o ēnei rā.

Hāpaitia te kounga o ngā whakaakoranga

- Te whakapiki i te maha o ngā kaiako whai tohu i roto i ngā ratonga akoranga kōhungahunga
- Te waihanga i ngā mōhiotanga ahurea puta noa i te ohu mahi, tae atu ki ngā mōhiotanga Tapasā me te Tātaiako mō ngā kaiako e ako ana i ngā ākonga o Te Moananui-a-Kiwa me ngā ākonga Māori me Te Hurihanganui
- Te tautoko i ngā kōtuinga ngaio me te whakatau anō i ngā kaupapa matua PLD e aro ana ki te anga whakamua i roto i te marautanga
- Te whakawhānui ake i ngā tautoko mā ngā kaiako ki te waihanga, whakarato me te aromatawai i te marautanga paetata me te whakapai ake i te āhei atu ki ngā rauemi mā te whakakapi i te TKI
- Te whakapiki i te matatau ki te reo Māori puta noa i te mātauranga kōhungahunga me ngā kura mā Te Ahu o te Reo
- Te whakapai ake i te tōtikatanga o te reo matatini me te pāngarau i roto i te mātauranga
- Te whakatū i Ngā Rōpū Kaiārahi Pūkenga ā-Rohe hei tuku tohutohu haumitanga mō ngā pūkenga e hiahiatia ana i ō rātau rohe
- Te whakatū i Ngā Pokapū Hiranga Ahumahinga hei kōkiri i te auahatanga me te hiranga i roto ngā mahi whakaako, akoranga hoki
- Te whakanui i te hiranga mā Ngā Tohu Whakaako Kairangi.

"Ko te kaiako te kaiwhakarite mēnā ka hipa ahau, ka hinga rānei i tētahi kaupapa, ā, e mōhio ana ahau he pērā anō me ētahi atu, ko te take ko tō rātau hononga me ngā ākonga, mēnā kei te aro rātau, kāore rānei, te āhua o te whakawhitiwhiti ki a koe, te mārama o ā rātau tohutohu me te tuku kōrero, ā, mēnā kei te aro rātau ki te kōrerorero ngātahi ki ngā ākonga i roto i te kaupapa, kia hipa noa iho rānei ngā paerewa."

13-18 tau [Kōrero Mātauranga – Pūrongo o Ngā Reo Taiohi]

"Ka whakahau tēnei kia whakaako ngā kura katoa i Te Reo Māori i te mea ko tātau te tangata whenua, nō reira me whakaako ngā kura katoa i te hītori o Aotearoa me te āhua o ngā rā o mua."

5-12 tau [Kōrero Mātauranga – Pūrongo o Ngā Reo Taiohi]

"He mōhio tōku kaiako ki ngā tāngata katoa me tōna mōhio hoki ki tōku ao."

Ngā taiohi o te tuawhenua e whakangungu ana

Hāpaitia te kounga kaiārahi

- Te waihanga i tētahi pokapū mō te kaiārahi me te whakatinana i te rautaki kaiārahi
- Te whakapiki ake i te kaiārahitanga ahumahi o ngā mātauranga ahumahinga katoa mā Ngā Kaunihera Whanaketanga Ohu Mahi.

Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako:

Hei whakatutuki i tēnei whāinga, ko ngā ratonga akoranga kōhungahunga me ngā kura me mātua:

Whakatipu i te ohu mahi ki te whakakaha i ngā whakaakoranga, kaiārahi hoki me te tautoko i tētahi umanga puta noa i te pūnaha

Whai pūkenga ngā kaiako katoa ki te tuku i ngā akoranga urutau me te auaha e ū ai ki ngā hiahia o ngā ākonga takitahi. Āhei rātau ki te urupare tōtika ki ngā whāruarua i roto i ngā akoranga me te whakarite mahere mō ngā mahi whai ake, i roto i ngā hononga whai mana o te mātauranga me ngā ākonga, mātua, whānau hoki.

Kaha te mahi a ngā poari whakahaere me ngā kaiārahi o ngā wāhi ako ki te whakapakari i ngā pūkenga o tō rātau ohu mahi whakaako. Mōhio ngā kaiako kei te uaratia rātau, ā, kei te tautokona e ō rātau kaiārahi, ā, he rite tonu te whiwhi i ngā whai wāhitanga ukauka kia tipu ai ō rātau kaha. Whakawhanake i ō rātau mōhio, pūkenga, kaha hoki puta noa i ā rātau ara mahi, me te mahi tahi me te tuari mōhio, pūkenga hoki me ō rātau hoa mahi.

He mahi mutunga kore te whakapakari kaha. Mā ngā tūmomo whai wāhitanga kaupapa whakapakari kaiako (PLD) kua whakapūmautia me ngā rauemi, akoako, kōtuinga, ngā whakawhitinga mahi me ngā tohu, ka whakakahatia ngā pūmanawa me ngā mōhio ahurea o ngā kaiako i te urupare ki te tuakiri, reo, ahurea hoki o ngā tamariki me ngā taiohi katoa, tae atu ki ngā ākonga o Te Moananui-a-Kiwa, me te tautoko i ngā Māori e angitu ana hei Māori.

Me tautoko te whanaketanga i ngā kaiako ki te whakapakari i ngā pūkenga matihiko me te toro atu ki ngā rauemi me te marautanga whānui mō rātau anō me ngā ākonga.

Me mātua whakarite ngā poari whakahaere me ngā kaiārahi o ngā wāhi ako kia tipu te māia me ngā pūmanawa i roto i ngā kaiako, kaimahi tautoko, me rātau anō ki te urupare ki ngā hiahia o ngā ākonga hauā, me rātau e hiahia ana i ngā tautoko akoranga tāpiri. Mā te whakatipu i tēnei māia, mōhiotanga hoki ka ahu atu ki te whakarite kei te tino whakaurua mai ngā ākonga katoa ki ngā āhuatanga katoa o te mātauranga, ā, ka taea te toro atu ki ngā putanga ako ōrite.

I roto i ngā akoranga kōhungahunga, mā te whakapūmau ā-ture i te pou tarāwaho marautanga, Te Whāriki, me te tautoko i te tōtika o te whakatinanatanga mā te Mātauranga Kaiako Tīmata (ITE) pai ake me te PLD, ka tautoko i te whakapakari ake i te ohu mahi me te whakapai ake i ngā putanga mō ngā ākonga. Mā te whakapiki i te maha o ngā kaiako whai tohu i roto i ngā kura kōhungahunga e ārahina ana e ngā kaiako ka whakapai ake i ngā putanga katoa, engari i tua atu ka whakarite i tētahi taiao e hāpai ana i ngā whai wāhitanga akoranga ōrite mō ngā ākonga katoa.

Ka whakatenatenahia ngā kaiako puta noa i te pūnaha akoranga kōhungahunga me te kura e ō rātau kaiārahi ki te whakapakari i a rātau anō puta noa i ā rātau ara mahi mā te PLD whaimana me ētahi atu whai wāhitanga kōkau, kia pai ake ai te urupare ki ngā hiahia kanorau o ngā ākonga.

Whakauru i te reo Māori me ngā tikanga Māori ki ngā pito katoa o te ora o te wāhi ako

He reo whaimana te reo Māori, te reo taketake o Aotearoa, nō tēnei motu, ā, e tiakina ana i raro i Te Tiriti o Waitangi. E ai ki ngā aratohu o The New Zealand Curriculum me whai wāhi ngā ākonga katoa ki te whiwhi i ngā mōhio o te reo Māori me ngā tikanga Māori.

He mea nui te whakauru mai i te reo Māori me ngā tikanga Māori ki ngā āhuatanga o te wāhi ako mō te whakatutuki i te koronga o Te Tiriti o Waitangi, me te āhukahuka i te tūranga o te Māori hei tangata whenua.

Mā te whakarite ka whakautehia, uaratia, whakapūmautia hoki te tuakiri, reo me te ahurea Māori, he kaitautoko nui tēnei i te oranga, te ewe whenua me ngā akoranga whaitake o ngā ākonga katoa, e ai ki Te Whāriki, The New Zealand Curriculum, me Te Marautanga o Aotearoa.

E whakapūmautia ana te reo Māori me ngā tikanga Māori mā tētahi āhuatanga whaitake, ukauka, tūturu hoki e ngā wāhi akoranga kōhungahunga katoa, kura hoki. Ko te tikanga pea o tēnei ko te ritenga me te whakamahinga

o te reo Māori, me te whakapūmau i ngā ariā tikanga Māori ki ngā wāhi katoa o te whakaako me te akoranga. Ehara i te mea kei te whakaturehia te whakaako i te reo Māori.

Me mātua waihanga ngā wāhi ako i ngā hononga mahi tahi me ō rātau iwi, hapū hoki, me te whakauru i ngā hītori paetata ki ā rātau marau kia hōhonu ake ai te whakatō i te māramatanga o te tuaki ākonga, te hononga ki tō rātau whakapapa, tuku ihotanga rānei me te ewe whenua.

Ka whakawhanakehia e ngā kaiako me ngā kaiārahi te māramatanga ki te ao Māori, ā, ka tautokona ki te whakatipu i te matatautanga i roto i te reo Māori me ngā tikanga Māori.

Te Rautaki Mātauranga Matua:

Kia tutuki ai tēnei whāinga, ko tā te mātauranga matua, me mātua:

Haumi ki ā rātau kaimahi mā ngā āhuatanga e whakakaha ana i ā rātau tikanga me te whakahāngai ki ngā hiahia o ngā ākonga, ahumahi, kaituku mahi me ngā hapori

He mea taketake ngā kaiako kanorau, whai pūkenga, whakahihiri ki te whakatutuki i ngā hiahia me ngā wawata anamata o ngā ākonga katoa. He wāhanga tō ngā whare wānanga hei kaiwānanga, ngākau whakawā hoki nō te iwi whānui. Me noho haepapa rātau me ētahi atu kaiwhakarato ki ō rātau hapori. Me haumi ngā TEO ki ngā pūmanawa kaimahi me te kaiārahi hei whakapai ake i ngā tikanga whakaako me te akoranga, me te tuku i ngā putanga pai ake mō ngā ākonga.

Me whai ngā ākonga i ngā pūkenga hei tuku i te auahatanga, ngā whakaakoranga ā-rangahau me ngā akoranga ki roto i ngā mahi. Me paihere te whakaratonga o ngā akoranga kounga ki te tātari kounga pakari e ngā TEO me te kāwanatanga.

Whakauru i te reo Māori me ngā tikanga Māori ki ngā pito katoa o te ora o te wāhi ako

Me mātua āhukahuka ngā TEO me te whakaata i te wāhi ahurei o te Māori hei tangata whenua. Ka nui haere ake te whakamahinga o te reo Māori i ngā taumata katoa o te whakaurunga, me te whakauru ki ngā wāhi katoa o te wāhi. Ka whakaritea, ka tautokohia ngā ara arareo Māori.

Me tino whai tohu ngā kaiako me ngā kaiārahi, ā, me kanorau, me mātau ki ngā tikanga. Me whakawhanake ngā kaiako puta noa i ngā wāhi mātauranga katoa i tō rātau māramatanga ki te ao Māori, ā, kia mātua tautokona ki te whakatipu i te matatau i roto i te reo Māori me ngā tikanga Māori.

Me mātua whai pūmanawa ngā kaiako ki te tuku i ngā whai wāhitanga ki ngā ākonga hei whakawhanake i ngā mōhio, māramatanga hoki ki te ahurea tuku iho o ngā rōpū e rua o Te Tiriti o Waitangi.

Tuku i ngā whakaakoranga me ngā akoranga e hāngai ana ki ngā ahurea me te tangata

Me mātua tuku ngā TEO i ngā whakaakoranga whaitake e urupare ana ki ngā hiahia me ngā wawata o tēnā ākonga, o tēnā ākonga. Ko te uruparenga me te tuwheratanga me mātua whakauru, uara hoki puta noa i te mātauranga matua, kia tikanga noa ngā pūnaha tautoko, kaua ko tētahi āhuatanga hanga noa. Me mātua tuitui ngā TEO i ngā hononga kaha ake me ngā ākonga me ō rātau whānau. Kia tutuki ai tēnei me whakawhanake, me huhua ngā kaiakatanga ahurea hira, me te mahi ngātahi me ngā hapū, iwi me ngā hapori paetata.

Me whakaata tētahi pūnaha mātauranga matua urupare i te iwi whānui. Me whakaata ngā kaiako me ngā kairangahau i te kanorau o ā rātau ākonga. Me mātua tuku ngā TEO i ngā taiao whakaako me te ako tuwhera, ngā tikanga urutau o te whakarato me ngā kaupapa mātauranga hāngai ki ngā ahurea. Me āhei ngā ākonga ki te toro atu ki ngā taipitopito tuakiri kounga, hāngai hoki i roto i ngā peka mātauranga katoa, tae atu ki te aronui, otirā i te taumata tohu paetahi.

Whāinga 4: Te Anamata o Ngā Akoranga me Ngā Mahi – Ngā akoranga e hāngai ana ki ngā ao o ngā tāngata o Aotearoa i tēnei rā, ā, puta noa i ō rātau rā

Koinei ngā kōrero mai a ngā tāngata o Aotearoa:

I kī mai ngā tāngata o Aotearoa me hāngai ngā akoranga ki ō rātau ao i tēnei rā me āpōpō, i a tātau e whakarite ana i ngā whai wāhitanga hurihuri me ngā whakapātari o te anamata o te mahi. I kōrero rātau me uru ki tēnei ko ngā akoranga katoa mai i ngā mātauranga kōhungahunga tae noa ki te kura, ki te mātauranga matua, ā, me te aro nui ki te kirirarautanga, ngā ara ki te mahi me te akoranga pūmau.

Mō ngā ākonga Māori, ko te tikanga o tēnei ko te whai i ngā pūkenga kia whai wāhi ai ki te ao Māori - Aotearoa, te iwi whānui o Aotearoa me te horopaki ao whānui.

"Ko te tikanga kaua ko ngā mātauranga ara mahi, engari ko ngā mātauranga 'anamata'. Ehara i te mea tōtika, ko te tikanga o te mātauranga anamata ko te tūmanako kia pai rawa tōu ao ahakoa tō mahi, ā, me te whai wāhi ki te iwi whānui."

Rōpū Tohutohu Taiohi

Hei whakatutuki i tēnei whāinga, kei te tahuri anō te Kāwanatanga ki te:

Hei whakapai ake i ngā pūkenga, mōhio me ngā mōhiotanga

- Te whakatinana i te marautanga Hangarau Matihiko i roto i ngā kura
- Te whakahou i ngā tuhinga Marautanga ā-Motu kia mārama ai ngā tūmanako akoranga, ka mutu kei te hāngai ki ngā ākonga o ēnei rā
- Te waihanga i tētahi kete āwhina mā ngā tamariki e wehe ana i te kura hei tautoko i a rātau ki te nanao atu ki ngā pūkenga noho e hiahiatia ana kia angitu
- Me whakarite kia pakari ake, kia ōrite, kia tuwhera hoki ō tātau tohu tuakana o te kura tuarua, te NCEA mā ngā ākonga o ngā momo kaha katoa, ao hoki.

"Puta noa i te kura tuarua, ko te tikanga me whakatenatena i a tātau me te whai utu mō ngā momo whakaaro hou me te āhei ki te whakaatu i ō mātau mōhio i waho o te whakahaere aromatawai tawhito."

Te tautoko i ngā akoranga pūmau

- Te whakarewa i te rautaki Pūnaha Ara Mahi hei tautoko i ngā ara mahi, wawata
- Te whakaū i ngā akoranga ki roto i te mahi kia taea ai ngā whakangungu tino kounga i te mahi
- Te whakatipu i ngā kaiārahi o āpōpō mā Te Kawa Matakura.
- Te whakauru mai i ngā akoranga taketake ki tētahi kaupapa tautoko matawhānui hei whakauru atu, ako, mahi hoki
- Te whakatinana i te Rautaki Mātauranga ā-Ao hei āwhina ki te hono i ngā tāngata o Aotearoa ki te ao
- Te arotake i te pūnaha pūtea, tae atu ki ngā tohu, kia kaha ake te arotahi ki ngā akoranga ā-mahi puta noa i ngā tūmomo peka whānui ake
- Te whakatinana i tētahi pou tarāwaho tuku pūtea mārama ake e tohaina ai ngā rawa ki ngā akoranga matua ake me ngā hiahia ōhanga
- Te tautoko i ngā whai wāhitanga matihiko hei whakauru ki tētahi ao mahi whānui ake.

"Kei te tere te hurihuri o te ao - kāore ngā hanganga tawhito o te pūnaha mātauranga i te ngāwari ki te urupare ki te ao hurihuri."

[Wānanga – whakarāpopototanga ā-motu]

Te whakapakari ake i ngā ara Arareo Māori

- Te tautoko i te uru atu o ngā ākonga kōhungahunga katoa e hiahia ana ki te whakauru ki Te Kōhanga Reo
- Te whakatipu i ngā ara mātauranga Arareo Māori me te tuku i ngā tautoko ōritenga
- Te tautoko i te whakarauoratanga o te reo Māori
- Te waihanga me te whakatinana i tētahi mahere mō ngā tohu katoa me ngā pūkete paetahi kia reo rua.

"Ka whakatenatena ngā kura i a mātau kia angitu, he pai ki ahau te āhua o tā rātau whakapau kaha kia whaitake o mātau rā anamata me te āwhina i a mātau ki te tautoko i te hapori."

[Te Anamata o te Mātauranga Māori – Te Pūrongo o Waikato Tainui ki Tūwharetoa]

Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako:

Hei whakatutuki i tēnei whāinga, ko ngā ratonga akoranga kōhungahunga me ngā kura me mātua:

Me whakarite kei te tuku rātau i ngā akoranga e mārama ai ngā ākonga ki ngā tuakiri ahurea o Aotearoa me tō tātau hītori

Kei roto i ō tātau wāhi akoranga ko tō tātau hītori ā-motu me ngā hītori paetata, me uru ēnei ki ā rātau marau kia hōhonu ake ai te whakatō i te māramatanga o te tuakiri ākonga, te hononga ki tō rātau whakapapa, tuku ihotanga rānei me te ewe whenua.

Te whakaata i ngā tirohanga o te ao Māori me te ao Pākehā i roto i te marautanga paetata i roto i ā tātau ratonga akoranga kōhungahunga me ngā kura hei whakaata i te paiherenga ki Te Tiriti o Waitangi. Mā tēnei ka whai hua ngā ākonga mai i tētahi tirohanga ao Māori. Kei roto i te ao Māori ko tā tātau kawenga ngātahi nui ki te akoranga pūmau, kei roto nei i te kōrero *whenua ki te whenua* .

Ka tuku ngā wāhi akoranga i ngā whai wāhitanga mō ngā ākonga katoa ki te ako me te whakawhanake i tētahi māramatanga me te whakamaiohatanga ki ngā ahurea me ngā tirohanga kanorau nō te iwi whānui o Aotearoa. Ka taea e ngā ākonga katoa mai i ngā ahurea katoa te kite i a rātau anō me tō rātau ahurea i roto i te marautanga paetata, ā, i roto hoki i tā rātau horopaki akoranga.

Te Rautaki Mātauranga Matua:

Kia tutuki ai tēnei whāinga, ko tā te mātauranga matua, me mātua:

Neke i te arotahi o te whakaako me te ako ki ngā wāhi mahi

Me mahi tahi ngā tāngata, whānau, iwi, TEO, ahumahi, kaituku mahi, hapori me ngā tari Kāwanatanga kia tino nui ai ngā whai wāhitanga o te āhua o te hurihuri o te mahi. Me whakahāngai anō ngā TEO i ā rātau pūnaha ki tētahi whakaakoranga me te akoranga e aro ana ki te wāhi mahi, me mātua whakaako i te manawaroa me ngā pūkenga ki ngā ākonga hei urutau.

Kei te whakatikia te pūnaha mātauranga matua ki te urutau, nā runga i ana pūnaha e whakaū ana i ngā tauira pakihi tawhito. Me mātua urupare ki ngā huringa ohu mahi, ā, mō ngā mahi hoki ka whai pānga nā te aunoatanga me ngā huringa tatauranga ā-iwi, hei tautoko i ngā putanga whai mahi me te ōhanga pai ake, i konei me tāwāhi.

Whakaaroaro anō mō ngā mea e whakaako ana tātau me te ako mō te āhua hurihuri o te mahi

Me mātua tuku ngā TEO i ngā mātauranga tino kounga mō ngā ākonga i roto i te wā e rangatahi ana me te whakawhanake i ngā pūkenga me te whakawhanake anō puta noa i tō rātau taipakeketanga. He rerekē te tikanga o ēnei mea puta noa i te pūnaha:

- Me uara ngā kura me te hāpai, tuku hoki i ngā kōwhiringa ahumahinga ki ā rātau ākonga
- Mō te mātauranga taketake, e kī ana ngā whakaaturanga he iti te uara o ngā whakangungu taratahi i mua i te mahi – me uru ki tētahi kaupapa tautoko whānui hei āwhina i ngā tāngata kia whai mahi me te ako i roto i te mahi
- Me urutau te pūnaha mātauranga ahumahinga me te whakangungu ki te whakarato i ngā pūkenga e hiahiatia ana e ngā ākonga, kaituku mahi, me ngā hapori kia momoho, me te tautoko i te whakapakari haere tonu i ngā pūkete me te whakaako pūkenga hou ki ngā kaimahi
- I roto i Ngā Whare Wānanga me ētahi atu kaiwhakarato tohu paetahi e tūmanako ana mātau ka noho tonu ki ngā pūkenga taketake, ka taea te whakawhiti: engari ko te neke i te tautika i roto i te whakaratonga mātauranga tiketike atu ki tētahi arotahi pūnaha mō ngā hononga ki ngā wāhi mahi ka pai ake pea te hono ki ngā mahi tika ake, me te whakapiki ake i ā tātau mahinga whakaputaranga
- Te āhua nei ka neke te pūnaha mātauranga matua ki ngā kaupapa whakangungu poto ake, te whakarārangi i ngā akoranga ā-wheako me ngā tautoko mā ngā tāngata kia neke atu ki ngā umanga e puea ake ana

Tuku i ngā tohutohu ara mahi, mōhiohio hoki

Me tautoko ngā ākonga ki te tuku i ngā whakatau akoranga i runga i te mōhio kia whānui ai ō rātau wawata. He mea nui ngā mōhiohio ara marau tino kounga me ngā tohutohu mō ngā ara akoranga pūmau, angitu hoki ki roto i te mātauranga matua me te whai mahi. E ai ki ngā whakaaturanga, mō ngā ākonga kei te whakatikia he mea hira ngā tohutohu me ngā tautoko kanohi ki te kanohi.

Me whānui ake ngā tohutohu ara mahi i te mātauranga me ngā whakangungu i mua i te mahi. Ko te hunga kāore he mahi nā ngā huringa ōhanga, hangarau hoki me āhei atu ki ngā tohutohu ara mahi tino kounga. Ka āwhina tēnei i a rātau ki te tautuhi i ngā wāhi hei whakapakari anō, hei whakangungu anō mā rātau, ā, he pēhea te whakamahi anō i ngā pūkenga me ngā pūmanawa onāianei i roto i ngā whai wāhitanga e ara ake ana.

Whakatenatena i ngā TEO me ngā kaituku mahi ki te mahi ngātahi ki te whakapakari ake i ngā pūkenga o ngā kaimahi onāianei

Me āhei ngā tāngata i roto i te ohu mahi ki te whai pūkenga hou me te urutau ki ngā huringa mā ngā āhuatanga e ū ana ki ō rātau hiahia. I te nuinga o te wā he poto te wā me ngā whai wāhitanga ki a rātau e uaua ake ai mō rātau ki te whai mātauranga me ngā whakangungu wā tūturu.

Ka nui haere te hiahia o te ahumahi me ngā kaituku mahi me ngā kaimahi ki te mahi tahi me ngā TEO hei tautoko i ā rātau kaimahi kia whai pūkenga anō me te rapu pūkenga hou kia whai mahi ai. Ko te mea pai rawa, ka whakawhiti tēnei mahi tahi i te mōreatanga o te kore mahi me te tautoko i ngā kaimahi kua kore mahi kia whakangungu anō.

Ka tautoko te Kāwanatanga i tēnei mā te neke i ngā rawa ki ngā whakaratonga e aro ana ki te ako i ngā pūkenga mahi, me ngā pūkenga me ngā huanga whakawhiti (hei tauira, ngā mōhiotanga matua/pūkenga ngāwari) kia whai take ai te whakauru a ngā ākonga ki te ōhanga me te iwi whānui i te huringa o te āhua o te mahi.

Whāinga 5: Mātauranga tūmatanui taumata tiketike tuwhera – E pono ana, e toitū ana te mātauranga o Aotearoa

Koinei ngā kōrero mai a ngā tāngata o Aotearoa:

Kua whakaūngia e te kaupapa mahi me te Kōrero Mātauranga ko ngā wāhanga o tā tātau pūnaha me whakakaha, ā, ko ētahi atu wāhanga me tino whakahou ake. Otirā, me neke tātau mai i tētahi pūnaha iti te pono, tautuku nui ki tētahi pūnaha nui te pono e urutau ana me te urupare ki ngā hiahia o ngā ākonga me tō tātau ao mahi hurihuri. Me ārahi ngā tari kāwanatanga i te whakahoki mai anō i te pono ki roto i te pūnaha whānui.

He paruhi te hoahoa me te whakatinanatanga o ēnei whakapaitanga ki te mātauranga mō ngā tāngata katoa o Aotearoa i roto i te tūranga o te Kāwanatanga, ā, me mahi tahi me te tino rangatiratanga, te mana o te Māori ki te whai i tōna anō ara mō tōna mātauranga me te whai mana o te Māori ki te rapu i ā rātau ake rongoā.

"Me mataara ngā poari whakahaere ki te hiranga o ngā whai mema e mōhio ana ki te ao Māori"

[Wānanga – whakarāpopototanga ā-motu]

"Me whakamana te pūnaha i te Tiriti me te tino rangatiratanga."

[Wānanga – whakarāpopototanga ā-motu]

Hei whakatutuki i tēnei whāinga, kei te tahuri anō te Kāwanatanga ki te:

Me whakarite ka noho te whakaratonga mātauranga ki te wāhi tika

- Te whakarato i te Mahere Whakatipu Mātauranga ā-Motu hei whakarite kei te ū ō tātau kura, akomanga hoki ki te tiaki i te taiao, ā, ki ngā wāhi e hiahiatia ana me ngā wā e hiahiatia ana
- Te waihanga i tukanga whakatū akoranga kōhungahunga kia tika ai te wāhi o ngā whakaratonga paetata ki ngā ara mātauranga me te reo
- Te waihanga, whakaputa me te whakatinana i tētahi pou tarāwaho mōhiohio me te haumitanga e whakatipu ana i ngā TEO mahinga tiketike.

"Me whai pātuitanga tiriti tātau i whānau mai i roto i te pono me te māramatanga tētahi ki tētahi ."

[Te Anamata o te Mātauranga Māori - Te Pūrongo o Te Ūpoko o Te Ika]

Te hāpai i te motuhaketanga, mahi ngātahi, haepapa hoki

- Te whakatū i ngā pokapū auahatanga e āhei atu ai ngā ratonga akoranga kōhungahunga ki ngā pūkenga auaha me ngā pātui rangahau
- Te whakapiki i te aroturuki o ngā ratonga akoranga kōhungahunga
- Te whakamana me te whakakaha i ngā kōtuinga i ngā taumata katoa kia mahi ngātahi, kia kaua whakataetae me te tāruarua mō te koretake noa iho
- Te waihanga i Te Pūtahi Pūkenga me te Hangarau o Aotearoa kia wātea mai ai he kōtuinga tūmatanui whakakotahi, toitū hoki o ngā mātauranga ahumahinga
- Te arotake i te pūnaha Pūtea Rangahau ā-Whakatutukitanga
- Te waihanga i tētahi pūnaha tuku pūtea mātauranga ahumahinga kotahi.

"Pēhea tētahi tauira Pātuitanga Tiriti mā ngā poari o ngā kura. He poari Māori i te taha o te poari, he hononga rānei ki te iwi mō ia poari."

[Te Anamata o te Mātauranga Māori - Te Pūrongo o Waitaha]

Ngā tūmahi hei waihanga i tētahi pūnaha akoranga

- Te whakatinana i Te Rito hei whakapai ake i te kounga raraunga, wāteatanga, wā tika me ngā pūmanawa
- Te whakatinana i te aroturuki ka whakaritea, whānui hoki i roto i ngā akoranga kōhungahunga
- Whakatū i tētahi parenga raraunga mātauranga e whirinakitia ana me te whakamahi i ngā poari whakahaere me ngā tikanga mahi.

Kia puāwai ai ngā pātuitanga Māori-Karauna

- Kia nui ake te āhukahuka i te Mātauranga Māori kia pai ake ai te tautoko me te whakaū i roto i ngā poari whakahaere, kaiārahitanga me ngā whakaakoranga
- Te mahi i te taha o te Māori ki te whakawhanake me te whakatinana i ngā pātuitanga Māori-Karauna whai kiko.

Ngā Kaupapa Matua ā-Motu mō te Mātauranga me te Ako:

Hei whakatutuki i tēnei whāinga, ko ngā ratonga akoranga kōhungahunga me ngā kura me mātua:

Te whakawhanake i ngā hononga me tō rātau iwi, hapū, hapori hoki kia hāngai ai ngā tūmanako me ngā whakaritenga ahunga rautaki

E whakaatu ana te kaiārahitanga me ngā poari whakahaere i ngā ratonga akoranga kōhungahunga me ngā kura i tō rātau pūmau ki Te Tiriti o Waitangi me te tino rangatiratanga. Ka taea tēnei mā te whakamana i ngā whakawhitiwhiti tūturu me ngā pātuitanga o ngā ākonga, whānau, iwi, hapori hoki i ngā taumata katoa o te tuku whakatau i roto i te wāhi akoranga.

E hāngai ana te aronga rautaki o ngā wāhi ako ki ngā wawata me ngā tautoko a ngā whānau me ngā rautaki mātauranga a ngā iwi kia tuia ai ngā pātuitanga tūturu, whai mana hoki me ngā hononga haepapa.

Ina āhukahuka ana i te wāhi ahurei o te Māori hei pātui Tiriti, me tauawhi anō ngā wāhi ako i te kanorautanga o ngā ahurea, mātāwaka me ngā tirohanga i roto i te iwi whānui o Aotearoa. Ka toro atu ngā wāhi ako ki ēnei hapori kia tautokona mai te hoahoa marautanga paetata me te whakamana i ngā whai wāhitanga akoranga kanorau ahurea.

Te Rautaki Mātauranga Matua:

Kia tutuki ai tēnei whāinga, ko tā te mātauranga matua, me mātua:

Āhukahuka me te uara i tō tātau tuakiri ā-motu ahurei

Nā tō tātau tuakiri ā-motu ahurei kei te wāhi tika tātau kia angitu ai i te hurihuringa o te āhua o te ao mahi. Mā te whakamana me te tauawhi i te kanorau ahurea o Aotearoa, tae atu ki te āhukahuka i ngā iwi o Te Moananui-a-Kiwa me ngā tuku ihotanga, ka tautoko i tō tātau oranga ahurea, pāpori, ōhanga hoki me te ingoa pai o Aotearoa i tāwāhi.

He taonga ahurei te Mātauranga Māori nō Aotearoa anake. Ka whakatutuki te Karauna i ana kawenga ki te tautoko i te Māori kia tiakina, kia whanaketia te mātauranga. Mā te tino whakatutuki i te taumata pūmanawa o ngā mōhio Māori, ka whai hua ngā tāngata katoa o Aotearoa i ngā tāngata me ngā rawa.

Me whakaaroaro anō te Kāwanatanga me ngā TEO ki waho atu o taua whakaaro mana rangatira, poari whakahaere me te tuku pūtea me ngā pūnaha whakaū kounga me te toro ki ngā pātuitanga Māori-Karauna whai kiko kia whaitake ai te whakamana i Te Tiriti o Waitangi.

Hāpai ake i te tuku tautoko a ngā rangahau ki te oranga o Aotearoa

E whirinaki ana a Aotearoa ki ana hononga me te ao whānui. Ko te tikanga o tēnei me urupare, auaha te mātauranga matua me ngā rangahau kia tutuki ai ngā whai wāhitanga me ngā whakapātari o te whakaaotanga me ngā huringa tatauranga ā-iwi, hangarau, taiao hoki.

He rongonui te mana o ngā whare wānanga o Aotearoa me ngā pūnaha rangahau mātauranga tiketike mō te hiranga, ā, e mōhiotia ana i te ao whānui; kei te tino ara mai anō te mātaitanga Māori i roto i te mātauranga me ngā rangahau; kei te whakawhanake haere tonu ā tātau rangahau o Te Moananui-a-Kiwa i konei me tāwāhi; e pūmau ana ā mātau kaiwhakaako, kairangahau me ngā kaimahi ki ngā tāngata e mahi ana rātau; ā, he tokomaha ngā tāngata mai i te ao whānui e haere mai ana ki konei ki te ako me te rangahau.

E whirinaki ana te kaha o Aotearoa ki te auaha – i roto i te mātauranga, hangarau, arumoni, pāpori, ahurea hoki – ki te pūnaha rangahau whakarei. Kia whai hua ai i ēnei whai wāhitanga, whakapātari hoki me whai i ngā ara whakaaro hou mō te tuku pūkenga, mōhio, rangahau hoki. He mea nui te whakarei ake i ngā tikanga whakaako mai i ngā rangahau tae atu ki ngā nekehanga nui i roto i ngā ahurea, haumi me ngā hanganga o te pūnaha.

Ka arotahi te Kāwanatanga ki ngā rangahau hiranga me te tautoko i te ngātahitanga o ngā rangahau puta noa i ngā peka mātauranga me ngā whakanōhanga, tae atu ki Ngā Pokapū Hiranga Rangahau. Me whakarite ngā kairangahau he whai kiko ā rātau mahi me te whakaputa painga mā te whakatutuki i ngā hiahia o te ahumahi me te hapori. Me haere tonu ngā mahi a ngā TEO ki te waihanga i tētahi ohu mahi rangahau kanorau, toitū e piri hono ana ki ngā kōtuinga rangahau ā-ao.

Tāpiritanga 1: Te Rautaki Mātauranga Matua e marohitia ana – Ngā Tūmahi Tautoko Waitohu

Te Rautaki Mātauranga Matua – ngā kaupapa matua e marohitia ana:
Ngā kaupapa matua hei tautoko i te Whāinga 1 a te Kāwanatanga: Ko ngā ākonga kei te iho – Ko ngā ākonga me ō rātau whānau kei te iho o te mātauranga
Me mātua whakamana te TEC i te TES, ā, me mātua whakaaro a NZQA ki ngā kaupapa matua a TES. Me mātua whakaatu ngā TEO ka pēhea tā rātau tautoko i ērā i roto i ā rātau Mahere Haumitanga.
» **Whakarite he haumaru, he tuwhera, he urupare ngā wāhi mātauranga matua, he tuwhera**

Ngā Tūmahi Tautoko Waitohu *(Ngā tauira tūmahi, mō te whakawhitiwhiti)*

Tūmahi	*Kawenga*
Te arotake i te pūnaha tuku pūtea kia uru atu ai tētahi wāhanga e whakarite ana i ngā hiahia me ngā wawata o ngā ākonga kāore i te arohia atu, he mea waihanga ki te tautoko i ngā putanga angitu, ōrite hoki	Tāhuhu (Te Tāhuhu o te Mātauranga)
Ētahi atu mahi anō i roto i ngā wāhi kaupapahere	
Te whakamahi i te haumitanga me ngā pūtea hei whakarite ka tutuki i ngā TEO ngā putanga ōrite	TEC
Ētahi atu mahi mā TEC, NZQA rānei	
Waihanga, tuari me te whakamahi i ngā tātaritanga raraunga me ngā tikanga mahi mai i ngā whakaaturanga, hei āwhina i ngā TEO ki te whakauru mai me te tautoko i ngā ākonga mōrea, kāore i te arohia	TEC, NZQA me ngā TEO
Ētahi atu mahi mā ngā TEO	
Te whakauru mai i ngā kaupapahere me ngā mahere pakari hei whakatūtaki i te kaikiri, whakatoihara me ngā tūmanako pāpaku e whai pānga ana ki ngā kaimahi, ngā ākonga me ō rātau whānau	Ngā TEO
Te arotake me te whakawhānui i ngā tikanga onāianei kia rongo ai, kia whai hoki i te reo o ngā ākonga, kaimahi hoki	Ngā TEO

Te Rautaki Mātauranga Matua – ngā kaupapa matua e marohitia ana:
Ngā kaupapa matua hei tautoko i te Whāinga 2 a te Kāwanatanga: Kāore he tauārai i roto i te mātauranga – Ka taea ngā whai wāhitanga me ngā putanga rawe mō ia ākonga
Me mātua whakamana te TEC i te TES, ā, me mātua whakaaro a NZQA ki ngā kaupapa matua a TES. Me mātua whakaatu ngā TEO ka pēhea tā rātau tautoko i ērā i roto i ā rātau Mahere Haumitanga.
» **Me mārama me te urupare ki ngā hiahia me ngā wawata o ngā ākonga**
» **Waihanga i ngā ara mārama e tautokona ana kia taea ai e ngā ākonga ō rātau wawata te whakatutuki**
» **Waihanga i ngā tūmomo kōwhiringa mātauranga rerekē me ngā tauira whakarato kia taea ai ngā akoranga pūmau**

Tūmahi	***Kawenga***
Ētahi atu mahi anō i roto i ngā wāhi kaupapahere	
Te whakamahi i te haumitanga me ngā pūtea hei whakarite ka tutuki i ngā TEO ngā putanga ōrite	
Mā ngā āhuatanga huri i ngā kaupapahere kia whakauru mai ai ngā akoranga taketake ki tētahi kaupapa tautoko matawhānui hei whakauru atu, ako, mahi hoki	Te Tāhuhu, Te Manatū Whakahiato Ora, Hikina Whakatutuki
Te hoahoa ngātahi i tētahi tirohanga hou me ngā kaupapa matua hou hei whakarauora i te rāngai Mātauranga Pakeke me te Hapori me te whakawhānui ake i tana takoha ki te kaupapa mātauranga a te Kāwanatanga me te oranga whānui	Te Tāhuhu
Te waihanga me te whakatinana i ngā ara me ngā whakawhitinga mā ngā ākonga mai i ngā wāhi arareo Māori ki roto i te mātauranga matua me te mahi	Te Tāhuhu me TEC
Te waihanga i te NZQF kia taea ai ngā akoranga pūmau me te tautoko i ngā ara akoranga mārama ake	NZQA
Ētahi atu mahi mā TEC, NZQA rānei	
Waihanga, tuari me te whakamahi i ngā tātaritanga raraunga me ngā tikanga mahi mai i ngā whakaaturanga, hei āwhina i ngā TEO ki te whakauru mai me te tautoko i ngā ākonga mōrea, kāore i te arohia	
Ētahi atu mahi mā ngā TEO	
Me whakapau kaha ki te hāpai i ngā pūmanawa reo matatini me te pāngarau i roto i ngā kaupapa ako o te taumata 3+	Ngā TEO

Ngā Tūmahi Tautoko Waitohu *(Ngā tauira tūmahi, mō te whakawhitiwhiti)*

Te Rautaki Mātauranga Matua – ngā kaupapa matua e marohitia ana:
Ngā kaupapa matua hei tautoko i te Whāinga 3 a te Kāwanatanga: Ngā whakaakoranga me te kaiārahi kounga – ko te kounga o ngā whakaakoranga, kaiārahi hoki te mea whaitake mō ngā ākonga me ō rātau whānau
Me mātua whakamana te TEC i te TES, ā, me mātua whakaaro a NZQA ki ngā kaupapa matua a TES. Me mātua whakaatu ngā TEO ka pēhea tā rātau tautoko i ērā i roto i ā rātau Mahere Haumitanga
» **Te haumi ki ngā kaimahi mā ngā āhuatanga e whakakaha ai i ā rātau tikanga mahi me te whakahāngai ki ngā hiahia o ngā ākonga, ahumahi, kaituku mahi me ngā hapori**
» **Whakauru i te reo Māori me ngā tikanga Māori ki ngā pito katoa o te ora o te wāhi ako**
» **Tuku i ngā whakaakoranga me ngā akoranga e hāngai ana ki ngā ahurea me te tangata**

Ngā Tūmahi Tautoko Waitohu *(Ngā tauira tūmahi, mō te whakawhitiwhiti)*

Tūmahi	*Kawenga*
Ētahi atu mahi anō i roto i ngā wāhi kaupapahere	
Te whakamahi i te haumitanga me ngā pūtea hei whakarite ka mahi ngā TEO ki te tautoko me te waihanga i ngā tikanga whakaako me te ako, tae atu ki ngā mōhio me ngā pūkenga reo Māori me ngā tikanga Māori	TEC
Ētahi atu mahi mā ngā TEO	
Kia tino tautoko me te waihanga i ngā tikanga whakaako me te ako e kaha ana te arotahi ki te wāhi mahi, e urupare ana ki ngā ahurea me te aro ki ngā ākonga, tae atu ki te whakamana i ngā mōhio me ngā pūkenga reo Māori, tikanga Māori hoki	Ngā TEO

Te Rautaki Mātauranga Matua – ngā kaupapa matua e marohitia ana:
Ngā kaupapa matua hei tautoko i te Whāinga 4 a te Kāwanatanga: Te Anamata o Ngā Akoranga me Ngā Mahi – Ngā akoranga e hāngai ana ki ngā ao o ngā tāngata o Aotearoa i tēnei rā, ā puta noa i ō rātau rā
Me mātua whakamana te TEC i te TES, ā, me mātua whakaaro a NZQA ki ngā kaupapa matua a TES. Me mātua whakaatu ngā TEO ka pēhea tā rātau tautoko i ērā i roto i ā rātau Mahere Haumitanga.
» **Neke i te arotahi o te whakaako me te ako ki ngā wāhi mahi**
» **Te whakaaroaro anō mō ngā mea e whakaako ana tātau me te ako mō te āhua hurihuri o te mahi**
» **Tuku i ngā tohutohu ara mahi, mōhiohio hoki**
» **Whakatenatena i ngā TEO me ngā kaituku mahi ki te mahi ngātahi ki te whakapakari ake i ngā pūkenga o ngā kaimahi onāianei**

Ngā Tūmahi Tautoko Waitohu *(Ngā tauira tūmahi, mō te whakawhitiwhiti)*

Tūmahi	*Kawenga*
Te arotake i te pūnaha pūtea, tae atu ki ngā tohu, kia kaha ake te arotahi ki ngā akoranga ā-mahi puta noa i ngā tūmomo peka whānui ake	Te Tāhuhu
Ētahi atu mahi anō i roto i ngā wāhi kaupapahere	
Te waihanga i ngā mōhiohio me ngā utauta hei whakamahere i ngā pūkenga ki ngā ara mahi me ngā ara noa hei whakatutuki i ēnei	
Ētahi atu mahi mā TEC, NZQA rānei	
Te tino hōpara me te whakatinana i ngā kaupapa hou me ngā tauira whakarato e whakawhānui ake i te āhei atu ki ngā akoranga ā-mahi me ngā taipitopito tuakiri poto ake, tae atu ki ngā kaimahi kua kore mahi	Ngā TEO
Kia nui ake te tuku i ngā kaupapa akoranga ahumahinga pipiri, ngā ara me ngā whakaakoranga me ngā akoranga e hāngai ana ki ngā wāhi mahi i roto i ngā kura (kia hāngai ai ki te mātauranga matua mā te kōrero mō ngā huringa a RoVE	
Ētahi atu mahi mā ngā TEO	
Te tino tautoko me te whakawhanake i ngā whakaakoranga me ngā akoranga e tino hāngai ake ki te wāhi mahi	Ngā TEO

Te Rautaki Mātauranga Matua – ngā kaupapa matua e marohitia ana:
Ngā kaupapa matua hei tautoko i te Whāinga 5 a te Kāwanatanga: Mātauranga tūmatanui taumata tiketike tuwhera – E pono ana, e toitū ana te mātauranga o Aotearoa
Me mātua whakamana te TEC i te TES, ā, me mātua whakaaro a NZQA ki ngā kaupapa matua a TES. Me mātua whakaatu ngā TEO ka pēhea tā rātau tautoko i ērā i roto i ā rātau Mahere Haumitanga
» **Āhukahuka me te uara i tō tuakiri ā-motu ahurei**
» **Hāpai ake i te tuku tautoko a ngā rangahau ki te oranga o Aotearoa**

Ngā Tūmahi Tautoko Waitohu *(Ngā tauira tūmahi, mō te whakawhitiwhiti)*

Tūmahi	*Kawenga*
Ētahi atu mahi anō i roto i ngā wāhi kaupapahere	
Te waihanga me te whakatinana i tētahi urupare Kāwanatanga ki te arotakenga o te PBRF	Te Tāhuhu me TEC
Te waihanga, whakaputa me te whakatinana i tētahi pou tarāwaho mōhiohio, haumitanga hoki e whakaatu ana e pēhea te tuku pūtea ki ngā whakaratonga kaupapa matua nui me te whakatipu i ngā TEO mahinga tiketike	
Ētahi atu mahi mā TEC, NZQA rānei	
Te waihanga me te whakatinana i tētahi mahere mō ngā tohu katoa me ngā pūkete paetahi kia reo rua, i roto i te reo Māori me te reo Pākehā	NZQA
Ētahi atu mahi mā ngā TEO	
Tino arotahi ki te rangahau hei tautoko i ngā momo whakaaro hou, auahatanga hoki ki ngā ahumahi me ngā hapori o Aotearoa	Ngā TEO

Kōrero

Mātauranga

Me kōrero tātou

Have your say about the future of education.

Join the conversation at
conversation.education.govt.nz

#EdConvo